

030026850

KMETOVALEC

GLASILO KMETIJSKE DRUŽBE V LJUBLJANI

registrovana zadruga z omejeno zavezo

Štev. 1 in 2

V Ljubljani, dne 29. februarja 1944

Leto 61.

VSEBINA: Regulacija selišč — Vedro in odločno na delo! — Poskusno sajenje krompirja na Selu pri št. Vidu na Dolenjskem — Sejmo oljunate rastline! — Skušnje z novimi sortami krompirja — Plug z brano — Pridelujmo grah skupaj s krompirjem — Koristi domačega vrta — Ureditve in obdelovanje domačega vrta — O podedovanju telesnih znakov in lastnosti pri naših domačih živalih — Praktična streha za silos — Kako si pomagamo, če se krava ne pusti molzti — Krava spušča mleko — Ne nastiljajte svinjam s sesekliman vejevjem in smrečjem — Kako nastane jajce — Dajte kokošim pozimi skaljenega zita! — Zakaj počrni krompir — Naš kmet in kmetijstvo na Kranjskem v dobi po Napoleonovih vojnah — Čiščenje odvodnih jarkov na ljubljanskem barju — † Ing. Josip Zidanšek — Vabilo

Naročnikom!

To številko pošiljamo vsem starim in novim naročnikom. Prilagamo položnice in prosimo one, ki še naročnine za leto 1944 niso poravnali, da to nemudoma storijo. Prihodnje številke bomo razposlali samo onim, ki so naročnine že poravnali. Naročnina stane letno Lir 24.— in se plačuje celoletno vnaprej.

UPRAVA

Obnova

Regulacija selišč

Ing. Bogdan Ferlinč

Obnova naših porušenihih domačij mora biti načrtno urejena; oslanjati se mora na regulacijo celokupnega selišča.

V preteklosti naših vasi niso gradili po načrtu; izbira prostora in zidave stanovanjskih in gospodarskih poslopjij je bila prepuščena samovolji posameznikov. Interesi poedincev pa se, kot vemo, močno razlikujejo od skupnih interesov. O načrtni graditvi naših vasi v preteklosti torej ne more biti govora. Redki primeri naselij pa, ki so se takrat smatrali načrtni, danes ne odgovarjajo sodobnim gospodarskim potrebam in zato tudi niso več načrtni.

Potreba regulacije selišč, na kateri naj temelji načrtna obnova, je torej obča, splošna in neminovno zahteva izdajanje naredb, po kateri bo: 1. zabranjena nenaprtna obnova naselij in 2. omogočena tudi razlastitev gradbenih prostorov (stavbišč) v prid zasebnikom, ako to regulacijski načrt predvideva. Obenem pa naj ta naredba vsebuje tudi olajšave trdot gradbenega zakona, posebno onih določb, ki so do sedaj otežavale hitro (ekspeditivno) izdajanje gradbenih dovoljenj. Na drugi strani pa naj ta naredba ne priinese zasebnikom samo olajšav, temveč tudi obveznosti in celo prisilne mere glede zidave objektov, ki so utemeljeni iz gospodarskih ali drugih uvaževanja vrednih razlogov. V ta namen naj naredba vsebuje pooblastila, na podlagi katerih bo nadzorna oblast mogla predpisati pogoje, ki jih mora graditelj izpolniti, predno se mu izda gradbeno dovoljenje.

Ker so porušena predvsem kmečka naselja, ki so tudi, v kolikor so nedotaknjena, potrebna prilagoditve zahtevam sodobnega kmetijskega gospodarjenja, so v

naslednjem obravnavane in poudarjene one koristi in pridobitve, ki jih naj regulacija selišč kmetijstvu prinese in naredba upošteva, da bo res času in potrebam ustrezajoča.

Kmečke naselbine naj se grade v zavetnih in proti jugu obrnjenih legah in vedno le v neposredni bližini močnih izvirov studenčnice. Če vode ni v bližini, naj bo vsaj izvedba vodovoda zagotovljena. Načelo, da naj ima vsaka kmečka hiša in vsak hlev uveden vodovod, je gospodarsko vsestransko utemeljeno in ni nobena novodobna kaprica. Seveda bo mogoče to načelo 100%-no zadovoljiti le v redkih primerih, kar pa ne sme biti razlog, da se sploh ne bi upoštevalo. Po tem načelu bo kazalo zabraniti obnovo porušenihih selišč na vrhovih bregov, kjer ni vode in tudi napeljava vodovoda ni mogoča. Varnostni razlog, ki je v davnihi narekoval gradbo strnjenih selišč na vrhovih, je danes neutemeljen. Vedno se bo v bližini našlo bolj pripravno mesto, kot je bilo staro, bodisi za celo naselje, bodisi za posamezne domačije.

Slično naj se iz zdravstvenih razlogov zabrani obnova popolnoma in v posebnih primerih le deloma porušenihih selišč, ki stoje na močvirnatih, odnosno preveč vlažnih in senčnih severnih legah.

Presoditi treba, ali ne kaže posameznih domačij preseliti iz strnjenehih selišč, kjer jim primanjkuje za obratovanje neobhodno potrebnehih prostora, v sredino njihove obdelovalne zemlje (polj, njiv, travnikov). Gospodarji se bodo morali v prvem trenutku protiviti takšni preselitvi, toda s primernimi gospodarskimi razlogi in poukom jih bo mogoče pridobiti za to. V poedinhih primerih pa, kjer

primanjkuje prostora za zadostno razširitev vaških dvorišč, se bo takšna preselitev morala prisilno izvesti.

Z ozirom na glavne prometne ceste naj velja načelo, da hiše ne gradimo tik ob glavni cesti, temveč v stranskih cestah, ki jih povežemo z glavno cesto. Zato se naj glavna cesta, kjer je le mogoče, preloži iz sredine starih selišč na rob naselja. Tako bodo vaše domačije bolj mirne, manj zaprašene in bolj varne pred prometnimi nezgodami, promet na glavni cesti pa bo neoviran.

Iz istega razloga se mora izvršiti preselitev kmečkih domačij v poseben kmečki okraj v onih naseljih, ki so gospodarsko središče okolice in v katerih se nahajajo pomešani med kmetije uradi, trgovine, obrtna in stanovanjska poslopja. S takšno ločitvijo bo ugodeno vsem slojem, zelo bo olajšana izvedba regulacije, a predvsem bo zadosteno gospodarskim zahtevam kmetijstva.

Gradnja podeželskih naselij se mora prilagoditi značaju in sliki pokrajine. Samo oni domovi, ki harmonirajo s pokrajinsko sliko, ne pušajo v duši kmečkega človeka neskladnosti, ki je v veliki meri kriva bega z rodne grude, in ne bodejo obiskovalca-turista v oči.

Zaradi raznolikosti pokrajinskihih slik je nemogoče določiti enoten, občeveljaven tip naselij ali posameznih zgradb. V vsakem naselju naj se najprej ugotove njegove značilnosti in šele potem na njihovi podlagi določi tip zgradb, ki se bo posebno priporočal. Morda bo potrebno predpisati, kako se v kakšnem naselju graditi ne sme, da se ne pokvari pokrajinska slika in tipičnost zgradb. Samo ob sebi je umevno, da mora biti slovenski značaj poudarjen in merodajen pri oblikovanju zgradb.

Ko bo ugotovljen v posameznih naseljih tip zgradb, ki pa mora biti primerno širokogrudni in ne šablonski, bo mogoče za porušena naselja racionalno in najceneje izdelovati tipizirane osnovne gradbene dele (okna, vrata, material za tla, krov, izolacijo in slično) v večjih industrijskih obratih, kar je za uspešno izvedbo obnove nujno potrebno.

Predpisati je treba minimalno površino dvorišča skupno z zelenjadnim vrtom, ki jo mora imeti vsako gospodarstvo. Za poslasta do 3 ha bi v ta namen zadostovalo

Perspektivni pogled na preveč stisnjeno vas nam priča, da pomanjkanje prostora onemogoča življenjski razmah posameznih domačij.

1500 m². Vendar se naj splošna mera ne predpiše, temveč se naj prepusti strokovni komisiji, da za vsako gospodarstvo, upoštevajoč tudi njegovo bodočo izpopolnitev in razširitev, posebej določi maksimum, čigar prekoračenje bi lastnika primoralo, da odstopi od svojega zemljišča potrebno površino sosedu, ki ima preveč stisnjeno dvorišče ali je brez vrta.

Določiti je treba temeljne pogoje za davanje gradbenih dovoljenj. Ti pogoji ne smejo biti površni (pavšalni), temveč morajo upoštevati, da-li zgradba odgovarja tudi gospodarskim interesom. S kmetijskega stališča se morajo upoštevati sledeče potrebe, ki jih naj zajamejo predpisi:

a) za stanovanjska poslopja se mora predpisati minimalno število posameznih stanovanjskih in stranskih prostorov, kar se naj ravna po obsežnosti in potrebah kmetije in normalnem številu družinskih članov. To je potrebno pred obnovo določiti in v predpisih predvideti; mnoge zgradbe se bodo namreč gradile (v etapah) postopoma, kakor bo pač gospodar pri denarju. Pred izdajo gradbenega dovoljenja je treba ugotoviti, ali so posamezne zgradbe, za katere lastnik trenutno vlaga prošnjo za gradbeno dovoljenje, pravilno razmeščene v dvorišču tako, kot bi stale tudi takrat, če bi se vse zgradbe nenaenkrat gradile. Le tedaj, ko se bo tako postopalo, bodo domačije res praktično in gospodarsko urejene; vsako poznejše krpanje in premeščanje zgradb, ki predstavljajo porabo časa in sredstev, bo nepotrebno;

b) predpisati se morajo konkretni higijski in gospodarski pogoji, brez čijih izpolnitve se gradnje ne smejo izvršiti. Tako bodo n. pr. iz gospodarskih vidikov potrebni predpisi o prostornini (kubaturi) hlevov z ozirom na število živine, o površini oken, o izolaciji, o ventilaciji, o obvezni napravi gnojlišča, gnojnične jame, silosa itd.;

c) gradbeni material naj bo predvsem tisti, ki ga okolica in posamezni gospodarji imajo na razpolago. Zaradi štednje z lesom se naj celotne ali delne lesene zgradbe omejijo. Pri izbiri gradbenega materiala se naj prepreči pretirana uporaba cementa v hlevih in celo predpiše dražja vola opoka za tlakovanje hlevskih

in kuhinjskih podov. Takšen pod je toplejši, bolj zdrav in zaradi tega tudi iz gospodarskih ozirov bolj priporočljiv.

V vsakem selišču se naj na primeren mestu predvidijo stavbišča za javne in skupne gospodarske zgradbe in naprave (zadružni domovi, mlekarne, shrambe strojev, gasilski domi itd.).

Kakor vidimo, zahteva regulacija selišč obsežna razglabljanja in pravilno presojo predvsem kmetijsko-gospodarskih načel. Morebitne pogreške, storjene pri obnovi vasi, bi se gospodarsko daleko bolj odražale kot pogreške, napravljene pri gradnji nekmetijskih naselij. Sodelovanje agronomov, ki edini kmeta duševno in gospodarsko pravilno pojmujejo, stoji zato na prvem mestu.

Slično zahteva strokovnega gledanja tudi rešitev higijskih, prometnih, melioracijskih in pravnih načel.

Regulacijo selišč, kakor vidimo, lahko izvede samo posebno, strokovno usposobljeno in svrh primerno organizirano telo. Občinski in cestni odbori regulacijskega

načrta, po katerem se regulacija izvaja, niso v stanju pravilno izdelati. Zato naj v cilju pravilno rešitve regulacije selišč predvidi naredba, kakor rečeno, ustanovitve posebnih teles, tako zvanih »okrajnih komisij«, ki bodo na dodeljenem področju odločale, katere mere je treba podvzeti in jim dati obliko zakonskih predpisov, da bo regulacija selišč strokovno in v najkrajšem času izvedena. Hitro reševanje (ekspeditivnost) okrajnih komisij naj po naredbi zamenja dosedanje dolgotrajno proceduro številnih oblasti (občine, okrajnega glavarstva in pokrajinskega urada).

Vendar je v svrhu vsestranske zadovoljitve potrebno omogočiti zasebnikom in občinam, da vložijo pritožbo proti izvršitvi ukrepov okrajnih komisij na višjo instanco. Takšna višja instanca naj bi bila »pokrajinska komisija«. Njeni sklepi naj bi bili končno veljavni.

Okrajno komisijo naj tvorijo strokovne osebe, kot okrajni gradbeni inženjer in arhitekt, okrajni zdravnik in živinozdravnik, okrajni kmetijski referent, zastopnik cestne odnosno železniške uprave ter predstavnik okrajnega glavarstva in župan občine, ki jo zajema regulacijski načrt kot predstavnik oblasti. V spornih zadevah, o katerih bi sicer razpravljalo sodišče, naj bi se v komisijo pritegnil še predstavnik okrajnega sodišča.

V istem smislu naj uredba predpiše tudi sestav pokrajinske komisije.

Z organizacijo omenjenih komisij in pravnim obeležjem njihovih odlokov naj bi naredba izločila dolgovezen aparat dosedanjih oblasti iz regulacije selišč ter tako storila prvo podlago za čim hitrejšo obnovo.

Drugo vprašanje, ki ga naj naredba reši, pa bi bilo, kako tehnično izvesti regulacijo selišč.

Z ozirom na veliko število obnove potrebnih selišč se dosedanje tehnični oddelki, s katerimi razpolagajo okrajna glavarstva in pokrajinska uprava, ne zadostni. Zato naj za izdelavo osnutkov (načrtov oziroma skic) in vseh pripravljalnih del, ki jih regulacija zahteva, naredba predvidi ustanovitev posebnega »Zavoda za ureditev selišč« in njegovih terenskih tehničnih sekcij. Zavod se naj ustanavlja za nedoločeno dobo, dokler obnova traja, na kar naj njegove funkcije prevzamejo zopet tehnični oddelki pri pokrajinski upravi, odnosno pri okrajnih glavarstvih.

Poedine domačije, premeščene iz stisnjene vasi na sredo njiv in travnikov, lahko svobodno dihaajo; prostora za zidavo vseh gospodarskih poslopij je okoli domačije na izbiro, — dolga vsakodnevna pot z doma na delo in nazaj je prikrajšana.

Enaka gradnja hiš, enak króv, bujno drevje, ki ščíti domač in sosedov dom, sonce in mraz, svobodén zrak, vse to se vtisne kot enotna slika rojstne vasi v kmečko dušo in vzbudi v njej pravo, večno ljubezen do rodne grude.

Število terenskih tehničnih sekcij naj se ravna po številu selišč, ki so potrebna obsežne obnove.

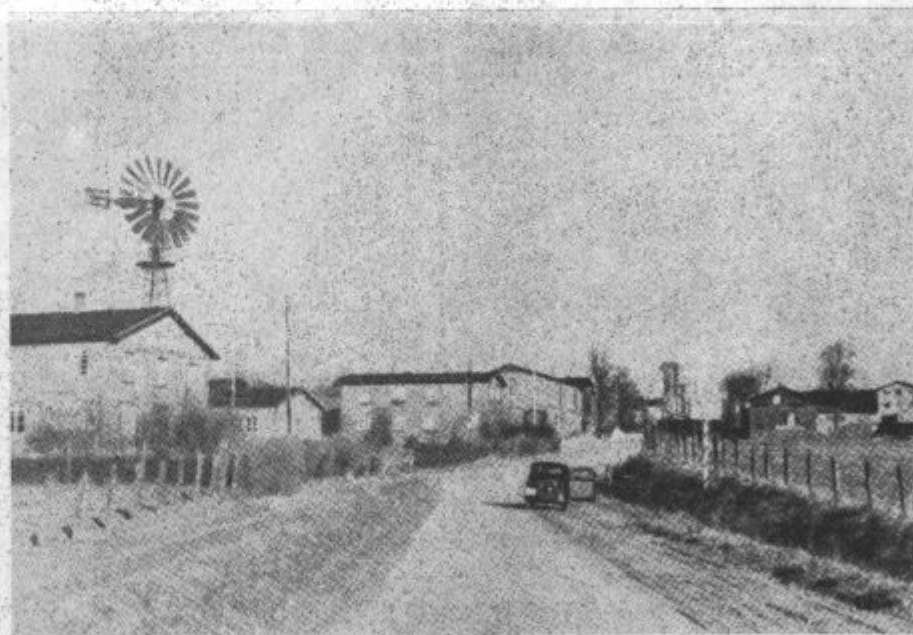
V posrednih primerih, zlasti ob manjšem obsegu obnovitvenih del, naj se izdelava regulacijskih osnutkov dovoli tudi samim občinam, ki to želijo in ki imajo možnost, da izdelavo regulacijskih osnutkov poverijo pooblaščenim inženjerjem.

Začasen značaj omenjenega zavoda in njegovih terenskih sekcij omogoča, da se najamejo novi strokovnjaki le pogodbeno in v majhnem številu, večina uradnikov in strokovnjakov pa delegira iz uradov, ki sedaj poslujejo v zelo zmanjšanem obsegu in ki bi se po izvršeni regulaciji vrnili na svoja redna mesta. Tako bi n. pr. strokovnjaki sedanje Komisije za agrarne operacije, zlasti kulturni tehniki, lahko zelo koristno sodelovali pri regulaciji selišč. Slično bi Zavod pritegnil k regulaciji tudi upravne uradnike iz oblasti komasacij in melioracij, ki imajo že primerno izkušnjo v občevarstvu s kmečkim prebivalstvom. Nadalje bi Zavod lahko sprejel strokovnjake mestnega tehničnega urada v Ljubljani, saj je stavbena delavnost v mestu skoraj prenehala.

Ljubljana pa je tudi dolžna priskočiti podeželju v pomoč. Z delegiranjem strokovnjakov iz naštetih uradov in še vseh drugih javnih ali poljavnih, združenih ustanov k Zavodu bi pokrajinska uprava brez večjih stroškov stvorila potreben kader strokovnih moči za regulacijo selišč.

S centralizacijo delovnih sil v enem Zavodu bi se dosegla enotnost regulacijskih postopkov. Zanimiv je predlog v nemških strokovnih listih, po katerem obiskujejo gradbeniki pred obnovo porušjenih naselij kratke praktične tečaje. Enotne direktive naj bi Zavod izdal tudi oblastvom, občinam, projektantom in zasebnikom, tako da bi bilo jasno, za kakšne zgradbe se bodo v bodoče dajala gradbena dovoljenja. Ne smemo namreč prezreti, da večino zgradb na vasi projektirajo razni zidarski mojstri, ki nimajo potrebne strokovne izobrazbe. Tem ljudem se projektiranje ne bo moglo zabraniti in zato je treba izdati jim potrebna navodila, oziroma predpise

glede števila in razporeda prostorov, dimenzij gradbenega materiala in raznih tipiziranih sestavnih delov (okna, vrata itd.) neobhodnih gospodarskih zgradb in naprav itd. Takšno normiranje bi olajšalo ne samo izdelavo načrtov, temveč tudi delo nadzornih oblasti.

In kakšno nasprotje gornje vasi je šablonska, kapitalistična, moderna vas, katere graditelji se niso ozirali na pokrajinsko harmonijo in duševnost kmečkega življa!

Vedro in odločno na delo

Ing. J. Zaplotnik

Nekoč sem bral pripovedko: Dva zakonca sta imela v najemu hišo, njivo in travnik, da sta redila kravo; pa sta si mislila: »Ko bi imela še to in to njivo, da bi redila lahko dve kravi, potem bi pa bila srečna.« Gospodar, ki sta mu to skrb potožila, jima je takoj ustrejel. Naslednje

Kakšen naj bi bil v glavnih potezih postopek pri regulaciji selišč po novi naredbi?

Zavod za regulacijo selišč bi po svojih terenskih sekcijah po ugotovitvi dejanskega stanja izdelal regulacijski načrt selišča. V posrednih primerih bi to izvršile same občine preko pooblaščenih inženjerjev. Ko Zavod načrt odobri, razpiše okrajna komisija obravnavo na mestu samem in izpostavi skozi 15 dni v občinski pisarni načrt na ogled. Ugovore lahko stavlja vsak prebivalec naselja najpozneje ustmeno na obravnavi. Nato izda okrajna komisija svojo odločbo, proti kateri se lahko vsakdo pritoži na pokrajinsko komisijo, ki potem dokončno odloča.

Opisani postopek je kratek in izključuje možnost, da bi se odločitev mogla zavlačevati ali izigravati.

Pravno obliko in načrte regulacije selišč bi pokrajinska uprava — ob upoštevanju obrazloženih dejstev z izdanjem in izvajanjem nove naredbe — kljub obsežnosti dela lahko v kratkem roku izgotovila. Kako in kje najti sredstva, da se pristopi k gradnji zasebnih in javnih (občinskih) objektov, ki jih regulacija predvideva, oziroma dovoljuje, je obširno vprašanje, ki ga v tem članku ne nameravamo razpravljati. Ugotovljamo samo, da bodo — zaradi uničenja številnih zasebnih in javnih dobrin v vojni — selišča in njihovi prebivalci potrebni izdatne pomoči, ki jo bodo morali preko pokrajinske uprave prispevati vsi sloji naroda. Zdrava in produktivna obnovljena selišča so namreč za obstoj in razvoj vsega naroda prvi in najvažnejši pogoj, ki ga je treba izpolniti.

leto sta zakonca prišla z novimi željami, in vsako leto je bilo teh želja več. Gospodar, ki je bil dober človek, jima je vselej ustrejel, kajti ni bil odvisen baš od tiste zemlje. Ze so se pogodili, da lahko delata na celem gruntu, kot da bi bil njuna last. Naslednje leto sta si zakonca želela še so-

sednji grunt. Pa pravi gospodar: »Draga moja, vidva ne bosta nikoli srečna. Vidva iščeta sreče v predmetih, toda vedita: ni sreče v predmetih, v človeku samem je sreča!«

Službeni opravki so me zanesli v različne kraje naše domovine. Tako sem nekje prišel v vas, kjer so z banovinsko podporo delali cesto. Vas je dotedaj imela vso zvezo s svetom po skromnem, klančastem kolovozu. Delo je dospelo tik do vasi, ko je bila podpora izčrpana. Ljudje so sklenili, da ne bodo več delali, če ne dobijo nove podpore. In cesta je obtičala tik pred vasio, naprej v vas in po vasi pa je obdržal svojo veljavo stari kolovoz, poln skal, luž in kotanj.

Bil sem v drugem kraju. Svoje delo sem končal že dopoldne, vlak proti Ljubljani pa je vozil šele zvečer. Sklenil sem razgledati si okolico. Pridružil sem se skupini mož, ki so se vračali iz občine v svojo vasico daleč gori v hribih. Pot nas je vodila po dolini sprva po lepi cesti, ki se je pozneje zožila, na zadnje, v sam hrib pa je peljala samo skromna, toda dobro oskrbovana pot. In eden od možkov je pripovedoval zgodovino te poti: »Ko smo bili mi še mladi, je tod vodila slaba stezica, ki je bila uporabna samo ob lepem in suhem vremenu, ob deževju in pozimi pa smo morali hoditi v cerkev, na občino, v trgovino in po drugih opravkih daleč na okrog. Pa smo sklenili, da si bomo to napravili pot, ki bo uporabna ob vsakem vremenu. Res ni šlo naenkrat, toda zdaj jo imamo in našim otrokom ni treba hoditi naokrog, oni že lahko gredo naravnost, ob vsakem vremenu in v vsakem letnem času.«

Spet drugje. Vas leži na hribočkah, daleč od prometa, še dalje od fare in šole. Otroci morajo v šolo. Ljudje se zavedajo, da je to ne samo potrebno, temveč tudi koristno; ko otroci odrastejo, ne morejo ostati vsi doma; gredo po svetu, v službe; tam pa zahtevajo znanje, povsod, v vsaki zaposlitvi, in vedno več. Zato brez šole ne gre. Toda poldrugo uro tja in poldrugo uro nazaj je daleč. Ob lepem vremenu še gre, toda v dežju in snegu! In so sklenili, da bodo postavili šolo doma. Star mož, ki ima že odrasle otroke, je dal zemljo. Ko sem bil jaz tam, je bila šola napoln dograjena. Bog vedi, kaj je zdaj s tisto šolo?

Pa še en primer! Tik dobro oskrbovanega posestva javne ustanove stoji mož, ki zavistno gleda lepo obdelane njive in čiste posevke tega posestva, češ, oni lahko, ki dobivajo denar iz proračuna, mi, ki ne dobimo podpor, pa tega ne moremo. Pa ga povprašam, kje je njegovo in je pokazal. Med cesto in hlevom ima dvorišče, kjer je tudi gnojišče. Ker teče cesta višje od njegovega dvorišča, se ob dežju voda steka tja. Da ne bo ob nalivih luža prevelika, jo spelje preko gnojišča v potok, ki teče za hlevom. Potem pa vozi na njivo izprano steljo ter se jezi: oni lahko, ki dobivajo, jaz pa ne morem, ker ne dobim podpore.

Kaj hočem reči s tem naštevanjem? Iz teh primerov vidimo, kako različno se ljudje usmerjajo napram temu, kar je okrog njih, kako različno se človek peha za srečo. Vidimo pa tudi, kako vsakemu razpoloženju, gledanju in nehanju končno sledi ustrežajoč uspeh. Mrkemu zavistnežu je porastla zavist; toda zaprtost, zagrenjenost in zavist ni podlaga za uspeh, ni sredstvo za napredek in ne vzpodbuda za posnemanje. Od zavisti se njegovo življenje ni izboljšalo in ne pre-

moženje povečalo. Neodločni in nergavi vasi ni cesta sama od sebe zrastle iz blata in luž, kajti neodločnost in nergavost ni produkcijski faktor, ne na vasi in ne v mestu, ne pri grajenju in končno niti pri podiranju ne. Preudarni in vztrajni gospodarji so si napravili boljšo zvezo s svetom, prav tako kakor so si razumni in požrtvovalni vaščani postavili šolo. Kajti preudarnost, vztrajnost in požrtvovalnost, pa volja in veselje do dela rodijo vidne, koristne in trajne uspehe. Zato si bomo razumno in preudarno postavili cilje, šli vedrega čela in z veseljem na delo in požrtvovalno vztrajali, da dosežemo postavljene cilje. Razume se, da si bomo cilje zastavili tako, da bodo dosegljivi, da bodo človeka vredni, da ne bodo šli na rovaš poštenega bližnjega.

Zavedati se moramo, da posameznik ni edini smoter na tem božjem svetu. Da je človek družabno bitje, in da je nad posameznikom še vedno nekaj višjega, kot pa je on sam. Da je tu družina, stan, ob-

čina, narod. In da tudi narod sam še ni najvišja, skrajna skupnost, kajti tu je še skupnost vseh narodov, človeštvo. In vsak v tem nizu, tako posameznik, kakor skupnost njegovih tovarišev, pa narod in skupnost narodov, mora vršiti svoje dolžnosti, dolžnosti do sebe, do družine, do bližnjega, do naroda in do človeštva.

Res je, da je zdaj vojna, in da to govorjenje sodi bolj v mirne čase kakor pa v vojno, toda enkrat bo te vojne konec, kakor je bilo še vsake vojne konec, in takrat bo to govorjenje dobilo večji poudarek. In prav nam bo tedaj prišlo, če bomo že zdaj znali misliti na potrebe mirne dobe. Tako bomo tudi pri načrtih za obnovo upoštevali nujne spremembe, da odstranimo ono, kar nas je oviralo pri gospodarstvu in nadomestimo z onim, kar nam bo koristilo pri izgradnji in dvigu v prihodnjih desetletjih. Nerganje in godrnjavost bomo pa pustili tistim, ki v tem najdejo svoj življenjski cilj.

Poljedelstvo

Poskusno sajenje krompirja na Selu pri Št. Vidu na Dolenjskem

Ing. Mikuz Franc

Okolico Št. Vida in Trebnjega lahko prištevamo med najboljše kmetijske predele Dolenjske. Razmeroma dobra zemlja v posameznih dolinah in na gosto razčlenjenemu gričevju ter ugodno podnebje nudijo rastlinstvu temeljne pogoje za njihove visoke pridelke. Dobro obdelovanje in primerno gnojenje pa pomagata, da se ti naravni pogoji izkoriščajo v veliki meri. To potrjujejo tudi statistični podatki, kateri izkazujejo v pogledu množine pridelkov visoke številke. Je to najbolj žitorodni predel Kranjske, ki ima obenem najugodnejše pogoje za pridelovanje krompirja. Zato je razumljivo, da iz tega okoliša radi kupujejo semenski krompir za druge kraje, posebno za ljubljansko okolico. Skušnje so pokazale, da se seme iz teh krajev v prodnati, pa tudi v barski zemlji vedno dobro obnese.

Velike važnosti za razčiščenje vprašanja o vrednosti krompirjevih sort za naše kraje je, da se ravno v tem okolišu na posestvu g. Sever-ja na Selu delajo poskusi s krompirjem. Tako se je leta 1943 posadilo in medsebojno primerjalo 7 sort, ki so bile uvožene prejšnja leta in lani iz inozemstva in sicer: **bintje**, **böhmov rani**, **ackersegen**, **alma**, **svalöfska birgitta**, **broenderslev** in **up-to-date**. Prve tri sorte sadimo pri nas že kaka tri leta, zadnje štiri, pri nas doslej le malo znane, pa so prispelle lani iz Danske. Poskusi so bili napravljeni na večjih parcelah od 1000 do 5500 m². Njive so bile jeseni globoko preorane. Gnojeno je bilo s 45.000 kg. hlevskega gnoja, 400 kg kalijeve soli, 350 kg kostne moke in 200 kg amonijevega sulfata po 1 ha tako, da je bilo zadoščeno gnojilni potrebi v vsakem oziru. Gomolji so bili posajeni med 27. marcem in 2. aprilom. Posamezne sorte so dozorevale takole: **bintje** in **böhmov rani** v začetku avgusta; **alma**, **svalöf birgitta**, **up-to-date** od začetka do sredine septembra; **broenderslev** koncem septembra in **ackersegen** v začetku oktobra.

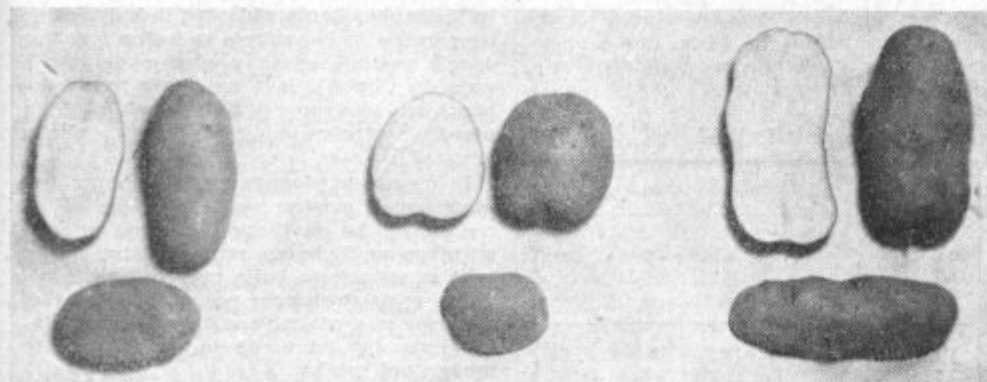
Da bi se našteje sorte laže spoznavale — in ne medsebojno zamenjavale — jih v naslednjem kratko opišemo in pokažemo v slikah štev. 1, 2 in 3. Pri velikem številu

sort, ki jih imamo sedaj, je potrebno v resnici skrbeti pri sajenju in vkletanju, da se medsebojno ne pomešajo. Saj je razumljivo, da mešanice raznih sort ni jemati nikdar za seme.

Bintje je zgodnji krompir podolgovate ovalne oblike, rumenega mesa. Koža je bledorumenkasta, gladka in nežna. Ima srednje visoko rast s temnozelenim listjem. Cvete le redko katero leto. Cvetni popki odpadejo, preden se razcvetejo. Dozoreva ob koncu julija ali pa v začetku avgusta. V gospodinjstvu je zelo priljubljen, ker se lahko lupi, se ne razkuha in je prav dobrega okusa. V poskusih leta 1943. je dal 225 q na hektar in se je po višini pridelka uvrstil na šesto mesto. Po drugih krajih ljubljanske okolice in v Ljubljani se je pa v istem letu na splošno slabo obnesel, ker ni kalil in je dal prav pičel pridelok. V interesu ohranitve te priljubljene sorte bi bilo, da se ugotovi prvi vzrok, zakaj je letos ta sorta odpovedala na kmetijskih njivah in ljubljanskih vrtovih. Uvožen je bil leta 1936 in je do letos prav dobro uspeval po vseh naših krajih na kolikor toliko dobro zagnojenih njivah.

Böhmov rani je okroglo ploščati krompir, srednje debelosti, z gladko, bledorumenkasto kožo in z rumenim mesom. Zori v začetku avgusta. Okusa je odličnega. Pri kuhanju se ne razkuha, zaradi česar ga moramo prištevati k prvovrstnim jedilnim krompirjem. Pridelki te sorte so bili v poskusih vedno višji od pridelkov **bintja**. Izgleda, da se je laže in bolje prilagodil na tukajšnje razmere, ker daje še vedno visoke pridelke. Letos je vrnil skoraj 16-kratno seme in dal 268 q pridelka po hektaru, kar je za ranjše sorte vse-kakor visok pridelok.

Alma ima dolge valjaste, nekoliko sploščene gomolje. Značilna za to sorto so zlasti očesca, ki so izbuljena, navzven stoječa. Raste srednje dobro. Cvete belo in nastavlja množino semenskih jagod. Pod grmom napravi 8—12 razmeroma debelih in izenačenih gomoljev. Koža je bela in nekoliko rožnato nadahnjena. Meso je bele barve. Pri kuhanju se nekoliko razkuha in je srednje dobrega okusa. Zori ob koncu

Bintje

Böhmov rani

Alma

avgusta, zato ga prištevamo k srednje poznim sortam. Uspeva tudi v težkih zemljah, zaradi česar se je svoječasno zelo razširil po Savinjski dolini in ob vznožju Pohorja. Na Kranjskem se ni mogel posebno uveljaviti, najbrž zato, ker je slabšega okusa kot oneidovec. Alma daje tudi v slabih letih razmeroma visoke pridelke. V lanskih poskusih se je uvrstil po višini donosa na peto mesto z 260 q na 1 ha. Povrnili je 13 kratno seme. Pri izkopavanju se je ugotovilo, da je bilo nekaj malo gomoljev napadenih po kašnatih gnilobi.

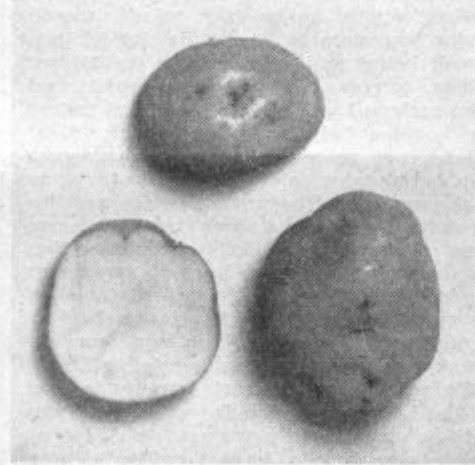
Svalöfska birgitta se odlikuje po podolgovatih, jajčastih gomoljih srednje debelosti. Koža je gladka in bledorumena. Očesca so plitva, meso pa bele barve. Rasti je srednje bujne. Listi so svetlozeleni. Cvete vijoličasto. Izpod grmušeljna se je izkopalo 16 do 18 gomoljev, ki so bili po obliki in debelosti zelo izenačeni. Pri kuhanju ostanejo gomolji celi in so dobrega okusa. Pravijo, da ima birgitta sličen okus kot oneidovec. Zori v začetku septembra. Na Selu je dala rekorden in med vsemi sortami najboljši pridelek, 290 q na hektar. Vrnila je 14 kratno seme in zavzela v pogledu višine pridelka prvo mesto. Če bo okus v resnici odgovarjal potrošnikom in če ne bo rodovitnost z leti preveč nazadovala, bo birgitta po lanskem ceneni ena izmed najprikladnejših srednje poznih sort za tukajšnje razmere.

Broenderslev ima srednje debele, okrogle, ploščate gomolje, ki so bledorumene barve in belega mesa. Koža je malenkostno hrapava, očesca plitva. Raste pokončno in zelo bujno. Listi so temnozeleni. Cvet je vijoličaste barve. Ljudje trdijo, da tudi diši, kar bo potrebno točno ugotoviti v nadaljnjih poskusih. Napravi pod grmom 15 do 25 srednje debelih gomoljev. Je to bolj pozna sorta, ker dozoreva šele v drugi polovici septembra. Po višini pridelka se je lani v poskusih namestil na tretje mesto z 276 q na hektar. Vsebuje nad 20% škroba, zato se rad razkuha, in je na splošno bolj praznega okusa, vendar pa boljše kot akersegen.

Up-to-date je srednje pozni krompir, podolgovate, nekoliko sploščene oblike, z bledorumenkasto kožo in z belim mesom. Rasti je bujne, a srednje visoke. Listi so široki in temnozeleni. Cvete bujno-svetlovijoličasto. Pod grmušeljnom je nastavil v teh poskusih samo 10 do 12 srednje debelih do drobnih gomoljev. Zato je bil tudi pridelek v primeri z ostalimi sortami proti vsakemu pričakovanju zelo nizek. Na 1 ha je dal 150 q, torej najmanj izmed vseh sedmih posajenih sort na tem posestvu. Velika verjetnost je, da je vzrok temu slabemu pridelku predažnja strniščne ajde, ki je zemljo preveč izčrpala, da se

gomolji niso mogli dobro razviti. To domnevo potrjuje še dejstvo, da je dala ta sorta v poskusih Kmetijske poskusne in kontrolne postaje na Bokalcih skoraj isti pridelek, kakor ostale danske sorte. Prava vrednost te sorte bo razvidna iz nadaljnjih poskusov, ki bodo morebiti tudi pokazali pravi vzrok lanskega neuspeha. Up-to-date je prav dobrega okusa in ga v velikih množinah pridelujejo v Nemčiji in na Danskem.

Akersegen je bil v letu 1938, po Kmetijski družbi uvožen iz Nemčije. Je sorta, ki dobro prenaša tukajšnje podnebje in

Akersegen

tudi večjo množino padavin. Daje visoke pridelke in je proti boleznim zelo odporen. Gomolji so srednje debelosti in imajo bledorumeno, hrapavo kožo in rumeno meso. Listi so mali in nagrbnjeni. Cvete belo in zelo bujno. Dozoreva šele v začetku oktobra. Je to pozni krompir, slabšega okusa, ki je priporočljiv za čase, ko se ne zahteva kakovost, temveč samo množina pridelka. Zaradi pozne zrelosti,

rumenega mesa in slabšega okusa se bo kljub visoki rodovitnosti težko uveljavil kot jedilni krompir v naših krajih. Na Selu je lani zavzel po pridelku drugo mesto z 283 q donosa na hektar. Vrnil je 15 kratno seme. Dal je največ drobnih gomoljev, ker ga je v največjem razvoju ovirala suša v mesecu avgustu.

Primerjajmo zbrane podatke posameznih sort v razpredelnici! Če upoštevamo po Remyju, da je kakovost krompirja za kuhanje odvisna od pravilnega razmerja beljakovin in škroba, ki ne sme biti manjša kakor 1:12 in ne večja kakor 1:16, in če se pridružimo mnenju Blomeyera, ki pravi, da je okus krompirja še dober pri 19 do 21% škroba, tedaj lahko uvrstimo vse opisane sorte k jedilnim krompirjem. Vsebina škroba se giblje pri teh sortah med 12,85 in 20,88%. Pripomniti je, da se okusnosti ne da posplošiti, ker je znano, da v nekaterih krajih raje jedo močnat krompir, v drugih krajih pa zopet krompir, ki se ne razkuha.

Številčni podatki pridelkov in kemična analiza v razpredelnici povedo, da obstojijo med posameznimi sortami velike razlike glede pridelka in glede vsebine važnejših snovi, predvsem škroba, beljakovin, suhe snovi in dr. Kakovost za kuho in okusnost je bila ugotovljena s poskusnim kuhanjem in s pokušanjem v obliki skuhanega krompirja. Po okusu, ki je, kakor že rečeno, individualnega in krajevnega značaja, bi se predine sorte zvrstile takole:

Na prvo mesto böhmov rani s 13,44% škroba in bintje z 12,85% škroba.

Na drugo mesto up-to-date s 15,03% škroba in birgitta s 15,82% škroba.

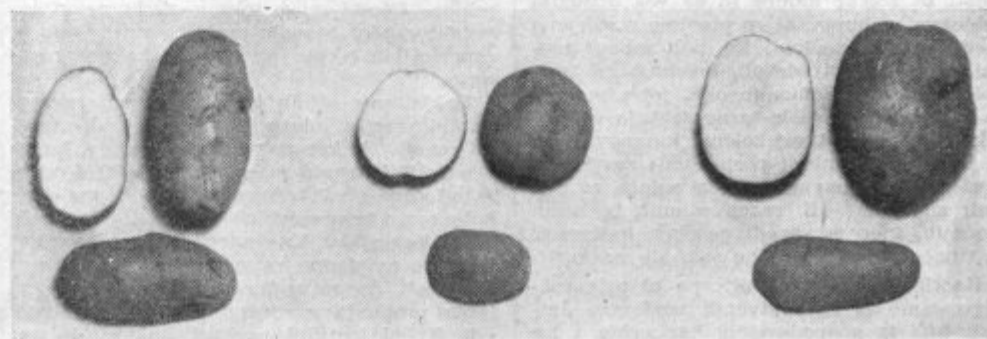
Na tretje mesto alma s 16,36% škroba.

Na četrto mesto broenderslev z 20,88% škroba in akersegen s 15,19% škroba.

Zaradi primerjave so v razpredelnico vnešeni tudi podatki kemične analize oneidovca. Ta naša stara sorta z odličnim okusom je lani imela najmanj škroba (12,66%) in največ beljakovin (2,49%). Kazalo bi podvzeti vse, da bi se ta sorta regenerirala do njene prvotne rodovitnosti.

Vsebina škroba pri akersegnu je razmeroma nizka, to pa zato, ker so bili vzorci vzeti pred njegovo popolno zrelostjo. Končno je potrebno še omeniti, da se iz enoletnih poskusov ne da dokončno sklepati, ali so te sorte za naše kraje primerne ali ne. Za končno in nepristransko oceno potrebujemo večletnih poskusov, ki se bodo morali s temi sortami nadaljevati, če bodo hoteli ugotoviti njihovo pravo semensko vrednost za tukajšnje okolišje.

Poskuse moramo nadaljevati tudi zato, ker se ne smemo več zanesti na srečo, ki smo jo imeli svoječasnno z vpeljavo oneidovca, ko je odgovarjala tukajšnjim razmeram takoj prva, na novo uvožena sorta.

Svalöfska birgitta

Broenderslev

Up-to-date

Čim več poskusov bomo imeli s krompirjevimi sortami po raznih krajih, tem preje bomo prišli do končno veljavnih zaključkov. Zato je hvale vredno, da sode-

lujejo pri poskusih tudi zasebniki, kajti uspehi bodo trajno in hitro doseženi le takrat, kadar vzajemno sodelujeta oblastvena in zasebna iniciativa.

Pridelki in kemična analiza krompirjevih sort v l. 1943.

Sorta	Pridelek kg/ha	Pridelek v %		vrnjeno seme	vrstni red	Kemična analiza				
		debelega	drobnega			spec. teža	voda %	suha snov %	škrob %	surov protein %
Bintje	22.500	91	9	10 ³ / ₄	VI.	1,0724	81,07	18,93	12,85	2,14
Böhmov rani	26.800	94	6	15 ³ / ₄	IV.	1,0753	80,35	19,65	13,44	1,95
Alma	26.000	92	8	13	V.	1,0915	77,86	22,14	16,36	1,94
Swalof birgitta	29.000	93	7	14	I.	1,0912	77,91	22,09	15,82	2,07
Broenderslev	27.600	92	8	13	III.	1,1149	72,85	27,15	20,88	1,82
Up to date	15.000	85	15	7 ¹ / ₂	VII.	1,0900	78,17	21,83	15,03	2,18
Ackersegen	28.300	71	29	15 ¹ / ₄	II.	1,0876	78,67	21,33	15,19	2,22
Oneida						1,0748	81,42	18,58	12,66	2,49

Sejmo oljnate rastline!

Ing. P. Simonič

Pri nas sejemo mnogo premalo rastlin za pridelovanje olja. To ne velja samo za sedanji vojni čas, ampak tudi za mirno dobo. Neposredna posledica tega je, da uživajo ljudje na deželi premalo olja in da dobi naša molzna in plemenska živina premalo tečnih krmil.

Izmed vseh maščob je olje za človeka najprikladnejša zabela, ker je najlaže prebavljivo in v tem daleč prekaša ne samo loj, ampak tudi svinjsko mast, ki je mnogo ljudi ne prenaša. Posebnega vpoštevanja vredna pa je še sledeča okolnost: če bi imeli dobro domače olje, bi uživali po kmetih mnogo več surove rastlinske hrane, ki je bogata na vitaminih in rudninskih snoveh in zato človeškemu telesu, posebno mlademu, ki še raste, neobhodno potrebna za pravičen razvoj. Za pravilno, zdravju primerno prehrano, bi morali v vseh letnih časih, tudi pozimi, uživati poleg druge kuhane hrane tudi dosti surove hrane v obliki različnih solat: zeljnato solato, endivijo, radič, motovilec, stročji fižol, papriko, paradižnik, rdečo peso, kumare. Ker je bilo olje, ki smo ga kupovali, drago, je bil to eden izmed poglavitnih vzrokov, da so ljudje uživali tako malo zelenjave. Zato so se po kmetih tudi premalo brigali, da bi poleg solate sejali še drugo zelenjad in tako so nekatere zelenjadne rastline, ki dajo izvrstno in za prehrano odlično, na vitaminih bogato hrano, n. pr. paprika, skoro popolnoma neznane.

Olje pa ni samo človeku najprikladnejša maščoba, ampak je za nekatere bolezni naravnost zdravilno. To velja med drugim zlasti za žolčne kamne in za vsa obolenja žolčnega mehurja, ki so posebno razširjena med ženskimi spolom. Pa tudi mnogi moški, posebno bolj debeli, bolehaajo za temi boleznimi. Ako uživamo olje, jetra močnejše izločajo žolč, da le-ta ne zastaja v žolčnih vodih in ne tvori žolčnih kamnov. Zato bi se morali čimbolj posluževati rastlinske maščobe, in sicer ne samo za solate, ampak tudi za tople jedi, razen v onih izjemnih slučajih, kjer je zaradi posebne kakovosti in finoče okusa potrebno salo ali maslo.

Rastlinska mast ali olje pa ni priporočljivo samo iz zdravstvenih razlogov, ampak tudi iz gospodarskih, ker pride 1 kg doma pridelanega olja znatno cenejši, kakor 1 kg svinjske masti. Vsakdo namreč

ve, kako drago je pitanje prašičev, ki jih moramo izdatno krmiti s krepko hrano (koruzo, ječmenom), ako hočemo, da se odebele.

Je pa še en zelo važen gospodarski razlog, ki nas sili k temu, da sejemo več oljnatih rastlin, to je namreč pridelek oljnih tropin, ki so najboljše in najizdatnejše tečno krmilo za molzne krave. Pri krmiljenju molzne živine kakor tudi mlade, rastoče živine, gre namreč za to, da dobijo živali dovolj beljakovin, ako hočemo dobiti dosti mleka, oziroma ako hočemo pospešiti rast. Ako molzne živali ne dobijo v krmi zadostne količine beljakovin, ne morejo dajati mleka, ker se le iz beljakovin krme tvorijo beljakovine mleka. Če se zadovoljimo s skromno množino mleka, potem zadostuje dobro, mlado pokošeno ter lepo posušeno, sladko seno in dodatek detelje. Vendar bo ostala molznost krav ob samem semu in detelji skromna, če ne dodajamo nobenega tečnega krmila. Še mnogo slabše je z molznostjo krav, ako mešamo seno slamo, kar se pri nas redno dogaja. Zelo malo beljakovin je tudi v pesi, korenju in repi.

Ako hočemo torej molznost količkaj zvišati, je neobhodno potrebno, da dodajamo kako tečno krmilo, ki ima veliko beljakovin. Izmed dobrih, doma pridelanih tečnih krmil, ima kmet na razpolago le pšenične otrobe, ki pa jih je mnogo premalo za vso zimsko dobo. Poleg tega imajo pšenični otrobi le 14—15 % beljakovin ter 4,5 % maščob, medtem ko je v oljnih tropinah 30—45 in tudi več odstotkov beljakovin. Omenjeno bodi, da koruza in ječmen za molzno živino sploh nista tečno krmilo, ker vsebujeta sicer veliko škroba (okroglo 65%) a razmeroma le malo (9—10%) beljakovin. Zato se krave po koruzi in ječmenu nač odebele, ne dajo pa skoro nič več mleka. Otrobi so v tem pogledu nekoliko boljši, vendar le malo prekašajo prav dobro seno, oljnih tropin pa še zdaleka ne dosega.

Pokladanje oljnih tropin pa je ne samo za dvig molže izdatnejše, ampak tudi mnogo cenejše, kakor pokladanje otrobov, kajti cena oljnih tropin je le za kakih 30 % višja od cene otrobov, medtem ko je vsebina beljakovin in maščob za 100 ali tudi za več odstotkov višja. Kar napravi oljne tropine posebne prikladne za molzno živino, je pa okolnost, da so njihove beljakovine prav lahko prebavljive, znatno bolj kakor v otrobi. Točni krmilni poskusi kažejo, da se poveča molznost, če dodamo osnovni krmil 1 kg oljnih tropin, za okroglo 4 l, če je se-

veda osnovna krma zadostna in kakovostno neoporečna in če vsebuje zadostno množino drugih redilnih snovi, predvsem ogljikovih vodikov (škrob). Iz 1 kg oljnih tropin dobimo pod temi pogoji 4 l več mleka, 1 kg pšeničnih otrobov pa zviša množino mleka le za 2 l.

Iz vsega navedenega sledi, da mora naš kmet sejati znatno večje površine oljnih rastlin, da bo na ta način ceneje pridelal potrebno maščobo za svojo družino, ki bo tako pravilneje in boljše prehranjena in pa, da bo pridelal obenem poceni in dobro tečno krmo za svojo molzno živino, ki bo ostala zdrava ter dobre reje in mu dajala zato mnogo več mleka.

Za nas sta najvažnejši oljnati rastlini sončnica in buča. Sončnica pri nas razen v visokih legah povsod dobro uspeva, če je le zemlja dosti globoka in ji ne manjka apna. Najboljša je srednje težka in rahla zemlja. Sejmo jo ne samo ob robu niti in med koruzo, kakor je do sedaj navada, ampak tudi v čistem nasadu. Setev v čistem nasadu ima celo gotove prednosti, zlasti, da sončnico lažje oskrbujemo (trganje stranskih poganjkov!) in spravljamo in da imamo pri delu manj hoje, kakor pa, če je sončnica posejana med koruzo. V zelo vetrovnih legah pa se bomo kljub temu raje odločili za mešan nasad.

Ako pridelamo na 1 ha povprečno 800 kg sončnega semena in če ima seme 40 % olja, pridelamo na 1 ha 320 kg olja. Ako računamo na osebo 5 kg olja na leto, ga porabi n. pr. 8 članska družina 40 kg in bi morali v ta namen posejati vsaj 1/5 ha ali 12,5 a. Razen tega pa dobimo nazaj še oljne tropine, ki jih porabimo za tečno krmilo v prvi vrsti za krave.

Poleg sončnice bomo sadili tudi buče, in sicer mnogo več, kakor do sedaj. Tu pridelamo oljno seme tako rekoč zastopni, ker smo sadili buče do sedaj samo zaradi krme, dragoceno oljno seme pa kar pokrmili. Buče ne sadimo samo toliko, kolikor jih lahko porabimo do mraza, kakor je bilo na Dolenjskem do sedaj navada, ampak dosti več, in sicer toliko, kolikor jih lahko pokrmimo do konca zime. One buče, ki nam ostanejo za zimsko krmiljenje, spravimo na suh, zračen a zaveten prostor, da se še potem nekoliko posuše in da ne gnijejo. Ko nastopi mraz, jih je treba dobro založiti s slamo ali s senom, da ne zmrznejo; ako je hud mraz, pa jih spravimo v klet ali kak drug suh prostor, kjer ne zmrzuje. Jeseni pa lahko večje množine buč tudi okisamo v silosnih jamah. Ako jih razrežemo in zmešamo z drugo, bolj suho krmo, n. pr. koruznico, dobimo odlično kiselno krmo. Surovih buč, pokladamo odraslemu govedu 10 kg na dan, prašiču pa do 5 kg. Ako pokladamo buče, kakor smo zgoraj rekli, tudi še pozimi, t. j. skupno kakih 150 dni, jih porabimo za 1 odraslo govedo 1500 kg, za prašiča pa 750 kg. Da pridelamo 1500 kg buč, moramo posaditi približno 40 dkg semena.

Pri nas izdeluje olje iz sončnice in bučnice tovarna olja Hrovat & Co. v Ljubljani, nalaža Kreditne banke, ki preskrbi kmetovalcem tudi potrebno seme. Pridelano oljno seme lahko torej jeseni oddaste tej tovarni, da vam napravi iz nje rafinirano olje. Poleg olja pa dobite tudi odovarjajočo množino oljnih tropin. Najbolje je, da se glede vseh podrobnosti obrnete že sedaj na imenovano tvrdko in se z njo vse potrebno dogovorite.

Ponovno bodi poudarjeno, da bi bilo za naše kmetijstvo zelo koristno, če bi se gojitve sončnice in buč za pridelovanje olja čim bolj razširila.

Skušnje z novimi sortami krompirja

Ing. J. Zaplotnik

Naša »krompirjeva dežela« že dalj časa trpi zaradi slabih krompirjevih pridelkov. Naš domači beli krompir, oneidovec ali družbar, ne da toliko, kolikor od njega pričakujemo, in ne toliko, kolikor mi skoraj vedno potrebujemo. Nič ne pomaga, sredstvi, kakor smo delali do zdaj, ne moremo našega krompirja resnično izboljšati; ta sredstva in načini so pač primerni za to, da propadanje rodovitnosti našega krompirja zavremo, in nič več. Dokler nimamo boljših sredstev, so res tudi edino, kar brez težav lahko uporabimo. Imamo pa še dve poti, katerih se dozdej prav za prav še nismo poslužili, ki pa nam obetata gotovejši uspeh. Prva bi bila, nadomestiti našo sedanjo krompirjevo sorto z drugo, ki bo rodovitnejša in boljša, z uvožom od drugod. Druga pot pa bi bila, vzgojiti našim razmeram primerno, lastno krompirjevo sorto doma. To zadnje bo pač naloga bodočnosti in za enkrat ne prihaja resno v račun.

Kar se tiče uvoza novih krompirjevih sort, ki naj bi nadomestile naš oneidovec, smo poskušali in preskušali že marsikaj. Včasih se je to godilo več ali manj slučajno in priložnostno, včasih pa tudi po nekem določenem načrtu. V kolikor smo imeli s takimi poskušnjami in preskušnjami v zadnjih dveh desetletjih stika, smo o uspehih in neuspehih skoraj redno poročali v »Kmetovalcu«. Precejšen kos tega dela smo opravili pri Kmetijski poskusni in kontrolni postaji v Ljubljani, kjer smo se seznanili z večino preskušanih sort.

V okviru teh prizadevanj poročam v pričujočem sestavku o dveh preskušanih novejših krompirjevih sort, o eni načrtni in eni priložnostni.

Skladno s splošnim delovnim načrtom za kmetijsko poskusno delo je Kmetijska poskusna in kontrolna postaja v Ljubljani prejela spomladi 1940 od Direkcije za proučevanje kmetijstva (»Diporis«), ki je bila v sestavi jugoslovanskega kmetijskega ministrstva, devet sort semenskega krompirja iz Madžarske. Krompir je bil posajen po predpisih metod za sortne poskuse. Posamezna parcela je po teh metodah dolga 10 m in ima pet vrst. Razdalje med vrstami naj znašajo toliko, kolikor je to za dotični pridelovalni okoliš najprimernejše. Mi smo vzeli 65 cm, tako da je površina posamezne parcele znašala 32,5 m². Krompir smo sadili v srednje dobro gnojeno zemljo, ki je bila pravilno pripravljena; sadili smo navadno sredi aprila, le prvo poskusno leto smo ta krompir sadili

še le 20. maja, ker je seme šele tedaj prišlo.

Številčni rezultati so razvidni iz razpredelnice I. Za primerjavo smo uvrstili v poskuse tudi oneidovec, ki je izviral iz okolice Smedlnika. Zaradi pozne saditve so v prvem letu zlasti rane sorte precej trpele. Razen tega je rožnik trpel še od krompirjevega paleža in od mokre gnilobe, ki se je pojavila v izredni meri. Tudi sorte rani rumeni, gulbaba in ela so bile znatno napadene od paleža, tako da so do srede avgusta zgubile nad polovico listov. Ostale madžarske sorte so bile tedaj še skoraj popolnoma zdrave, dočim je oneidovec istočasno že kazal jasne znake napada.

Naslednje leto je bila slika nekoliko drugačna. Rane sorte so dale v glavnem znatno boljši pridelek kot prejšnje leto, dočim so vse pozne sorte nekoliko nazadovala. Rožnik in gulbaba pa sta pri splošnem pregledu kazala že toliko znakov propada, da jih naslednje leto nismo več uvrstili v poskus. Isto se je zgodilo z oneidovcem, ki ga nismo mogli nadomestiti z drugim zanesljivim semenom. Pridelki v tretjem letu so v glavnem sličili pridelkom drugega leta, pač pa sta znatno nazadovala »szeszöntő« in voltman. Razen »zlatega jabolka« in »margita« so vse sorte kazale v rasti tako očite znake virusnih bolezni, da smo jih za naslednje leto izločili. Toda tudi preostali dve sorti sta v četrtem letu popolnoma odrekli. Sorta »margiz«, ki l. 1942 ni kazala nobenih znakov propada, v l. 1943 ni dala nobenega povsem zdravega grma. Celoten pridelek je bil minimalen, sestoječ se iz samega drobiža. Sorta »zlato jabolko« pa je imela 80% popolnoma propadlih grmov ter 20% bujno razvitih in zdravih grmov, ki so dali povprečno po 900–1000 g pridelka. Z ozirom na to, da je Ljubljana zelo malo primerna za pridelovanje semenskega krompirja, pa vendar lahko rečemo, da sta sorti »margit« in »zlato jabolko« popolnoma zadovoljivo izdržali 3 leta, t. j. približno tako kot Böhmov rani.

Kratek opis preskušanih madžarskih sort bi bil tale: 1. **Rožnik** je bil običajni rani rožnik s tršatim grmom; stebila in listni peclji imajo rdečkasti navdih; cvet je bel; gomolji so rdeči, podolgi; očesa so plitva; povprečno vsebuje 12,4% škroba.

2. **Rani rumeni** ustreza po rasti, videzu, cvetu, dozorevanju, gomoljih in vsebini škroba Böhmovemu ranemu. Rast je šib-

ka, listi in stebila so svetlozeleni, cvet bel, gomolji okroglasti, z rumenim mesom, povprečna vsebina škroba 11,9%.

3. **Gulbaba** je nekakšen orjaški kifeljčar; v rasti nima posebnih tipičnih znakov; cvete belo. Gomolji so dolgi do zelo dolgi, nekoliko ukrivljeni, z rdečo kožo in belim mesom; povprečna vsebina škroba znaša 10,5% in je torej zelo skromna. Sorta spada k srednjepoznim sortam.

4. **Ela** je srednje rasti; cvete belo. Gomolji so jajčasti, s plitvimi očesi, svetlorumene kože in z bledorumenim mesom. Škroba vsebuje povprečno 14,5%. Zori približno istočasno z oneidovcem.

5. **Zlato jabolko** je bujno rastoča sorta s tipično rastjo. Listi so gladki, temnozeleni; zlasti prvi pomladni listi imajo velik končni list in maloštevilne, majhne stranske lističe. Stebla so zelena, krepka, pozneje bujno vejnata, pokončna. Cvete belo, obilno in dolgotrajno. Gomolji imajo fino, gladko, svetlorumeno kožo, so okroglasto-ploščati, srednje do zelo debeli, s plitvimi očesi in rumenim mesom. Svetlobne kali so rdeče zelenkaste. Povprečno vsebuje 17,6% škroba. Jeseni se rad razkuha. Dozori približno istočasno ali nekoliko pozneje kot oneidovec.

6. **Margit** je bujno rastoča sorta z modrikasto-navdahnjenim stebлом in temnozelenimi listi, ki pa niso posebno gladki. Cvete belo in precej obilno. Gomolji imajo svetlo, nekoliko hrapavo kožo in rumeno meso. Oblike so okrogle do podolgate. Navadno so srednje do zelo debeli. Povprečna vsebina škroba znaša 16,3%. Dozori približno istočasno ali nekoliko pozneje kot oneidovec.

7. **Gondüő** ima bujne, močno veinatne zrme, z ležečo rastjo; cvete vijoličasto. Gomolji so gladki, okroglasto podolgovati, z belim mesom in povprečno vsebino škroba 17,5%. Sorta je srednjepozna.

8. **Szeszöntő** ima prejšnjemu precej podobno rast; cvete svetlovijoličasto. Gomolji so okrogli, hrapavi, z belim mesom in povprečno vsebujejo 19,5% škroba. Sorta je pozna.

9. **Voltman** je pozna sorta tipične pokončne rasti z okroglastimi, rdečimi gomolji. Cvete svetlovijoličasto. Ponokod mu pravijo rdeči kočevski krompir. Pri nas vsebuje povprečno 18,4% škroba.

Od teh sort je sorta »zlato jabolko« gotovo vredna, da jo pri morebitni zameni sort vsaj deloma upoštevamo. Pri zdravem semenu da znatno več kot oneidovec, po okusu se pa lahko kosa z vsemi pri nas do zdaj preskušanimi poznimi sortami. Da je tudi sorazmerno zelo velik del srednjih in debelih gomoljev, približno kot oneidovec ali še več. Gomolji leže zelo blizu skupaj, kar da pri posravljanju znatno manj dela. Ker je koma nekaj poznejši od oneidovca, zabušča nivo v času, da ne ovira naslednjih del, kar se redno dogaja pri izrazito poznih sortah.

Preskušnja navedenih madžarskih sort bi bila v vrsti naših prizadevanj načrtna, dočim bi bila lanska preskušnja štirih sort danskega izvora bolj priložnostna. Lansko pomlad je bilo uvoženo v pokrajino v semenske svrhe okrog 50 vagonov krompirja iz Danske. Sortni poskusi, izvedeni skladno z zgoraj omenjenimi metodami, so dali rezultate, kakor jih prikazuje tabela II. V našem primeru nismo mogli ugotoviti med temi sortami v pogledu množine pridelka nobene bistvene razlike. Vse štiri sorte so se izkazale kot približno enakovredne. Razlike pa so v kvaliteti pridelka, zlasti v rasti,

Tabela I.

Sorta	1940		1941		1942		1943		Povprečno	
	pridelek kg/ha	vrstni red	pridelek kg/ha	vrstni red	pridelek kg/ha	vrstni red	pridelek kg/ha	vrstni red	pridelek kg/ha	koliko let
Eszeny-ev žlahtni rožnik	5080	X.	9420	IX.					7250	2
Rani rumeni	17920	VI.	20460	III.	20590	III.			19650	3
Gulbaba	10080	IX.	8300	X.					9190	2
Ela	10170	VIII.	14610	V.	14270	V.			13020	3
Zlato jabolko	24500	II.	23540	II.	27200	I.	10520	I.	21440	4
Margit	28080	I.	24000	I.	24400	II.	5870	II.	20590	4
Gondüő	21000	V.	14000	VI.	14960	IV.			16650	3
Szeszöntő	22670	III.	17230	IV.	13260	VI.			17720	3
Voltman	21920	IV.	13150	VII.	11920	VII.			15660	3
Oneida	14500	VII.	9540	VIII.					12020	2

Tabela II.

Sorta	Število parcel	Pridelek kg/ha	Srednja pogreška ± kg/ha	Srednja pogreška v %	Vrstni red	% škroba
Alma	8	16480	1054	6.39	II.	20.6
Svalöf — Birgitta	8	16580	1250	7.54	I	18.0
Broenderslev	8	16370	545	3.33	III.	20.6
Up to date	7	16350	865	5.29	IV.	17.7
Margit	9	5870	434	7.39	VI.	17.5
Zlato jabolko	9	10520	534	5.20	V.	20.0

Sorta »Alma« s srednjebujno rastjo in belim cvetom je bila najranejša med njimi, približno istočasna z oneidovcem. Gomolje ima dolge, valjaste, nekako surovo oblikovane, z rdečkasto-belo kožo. Meso ima belo. Lani je zarodila izredne množine semena — vsako razcvetje je obrodilo obilo semenskih jagod.

Sorta »Broenderslev« je bila od vseh najpoznejša. V rasti zelo spominja, vsaj v prvih tednih razvoja, na zgoraj omenjeno zlato jabolko. Pozneje ta slinost precej zgine. Rast je pokončna, zelo bujna, toda grmi se ne razkošatijo preveč. Cvetje vijoličasto. Gomolji so hrapavi, okrogli, drobni do srednjedeblji, svetle kože, z belim mesom in zelo škrobnati.

Sorta »Svalöf Birgitta« je srednjepozna, slabo rastoča, bledikasto-zelena, z zvitiimi listi in svetlovijoličastim cvetom. Gomolji so beli, jajčaste oblike, srednjedeblji s plitvimi očesi in belim mesom. Vsebuje manj škroba kot prejšnji dve sorti.

Sorta »Up-to-date« je prav tako srednjepozna sorta, ki po obliki gomoljev zelo spominja na prejšnjo, od katere pa se v rasti znatno razlikuje. Up-to-date ima bujno, srednje visoko rast. Posamezni listi so zelo veliki, z mnogimi dobro razvitimi stranskimi lističi. Listi so navadno široko razprostrti. Cvetje svetlovijoličasto. Po vsebini škroba slеди prej imenovani sorti.

Po poročilih, ki jih imamo od raznih pridelovalcev, so dale vse danske sorte znatno večje prideleke, kakor pa v našem poskusu. Tako je pridelal Sever na Selu pri Radohovi vasi: alma 26000 kg/ha, birgitta 29000 kg/ha, broenderslev 27600 kg/ha, up-to-date pa le 15000 kg/ha. Za to poslednjo sorto pa so znani tudi prideleki med 25000 in 30000 kg/ha. V splošnem je dala ta sorta sorazmerno največ drobnih gomoljev. Ocene se tudi strinjajo v tem, da birgitta in up-to-date po okusu ne zastajata za oneidovcem, dočim sta alma in broenderslev slabšega okusa.

Iz dosedanjih izkušenj smo videli, da pri nas krompir, uvožen s severa, v prvem letu še ne degenerira v toliki meri, da bi ne bil sposoben za saditev v naslednjem letu. Občutna degeneracija se pojavi pri nekaterih sortah v drugem, pri večini sort pa v tretjem letu. Prav čisto pojav degeneracije v rasti v dotičnem letu še ne pomeni nujno izpada pridelka. Primerjaj n. pr. sorto »rani rumeni« v tab. I! Dasi na videz čisto degenerirana je dala l. 1942 popolnoma normalen, za naše prilike dokaj velik pridelek. Če vse to upoštevamo, bodo danske sorte tudi v tem letu še gotovo rodile normalno, t. j. več kot degeneriran domači krompir. Zato priporočamo, da se za seme sposoben danški krompir letošnje pomlad po možnosti povsod uporabi.

Plug z brano

Ako smo v svojo škodo opustili zimsko oranje, lahko pri pomladanskem oranju prihranimo na dragocenem času in vprežni živini, ki jo je vojna precej pobrala, na ta način, da orjemo in branamo istočasno. Važno je, da izberemo ugoden čas za to opravilo. Samo zemljo, ki ni niti preveč vlažna niti preveč izsušena, lahko pravilno pripravimo za setev.

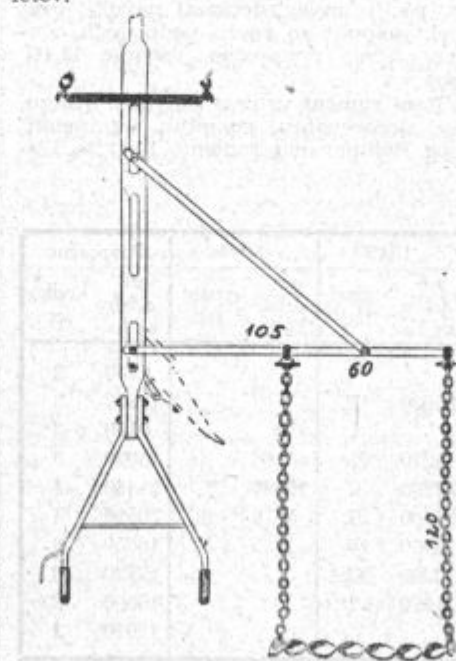
Preprosto ogrodje za pripetev brane na plug si za silo lahko napravimo iz lesa sami; bolje pa je, da nam ga napravi kovač iz kotnega železa.

Kakor je s slike razvidno, pritrdimo nad plužnimi telesi z njihovimi vijaki na gredelj pod pravim kotom približno 3 cm široko in 105 cm dolgo letev iz kotnega železa. Na koncu letve in približno 60 cm od konca zvrtamo dve luknji, kamor pritrdimo verigi, ki vlečeta brano.

Drugo letev pritrdimo na enem kraju za ležišče prašilca, njen drugi kraj pa spojimo s prvo letvijo približno 30 cm od njenega konca.

Pri obračalnih plugih se mora brana nahajati enkrat na desni, drugič pa na levi strani. Pritrditev letve je težja in se ravna po vrsti pluga.

Pri obračalnem plugu z dvema plužnima truploma zvarimo na glavo predrezila rubeben nastavek, na katerega privijemo letev.

Pri obračljivem plugu z eno samo desko pritrdimo letev za plužnim truplom na gredelj tako, da jo lahko obrnemo.

Kot brana nam služi pri oranju težke in srednje težke zemlje približno 60 cm dolgo, ploščato železo, preseka 12×60 mm, ki ga v žarečem stanju 5- do 6 krat zavijemo. Taka brana, ki jo nekoliko poševno pripenemo na verigi, drobi in ravna dobro brazde in ne obremenjuje v večji meri vprežne živine.

Pridelujmo grah skupaj s krompirjem

Z istočasno saditvijo krompirja in graha pridelamo na isti površini poleg gomoljev še dragoceno beljakovinsko hrano, ne da bi pri tem zmanjšali pridelek krompirja in si povzročili znatnejše delo.

Pri izbiri sort moramo paziti, da z zgodnjim krompirjem sadimo zgoden grah, čigar stročje bomo sproti trgali, še preden bo dozorelo. Grah bo kmalu prerasel krompirjevko in obrodil številno zdravo stročje, ki ga bomo lahko poljubno nabirali, ne da bi pri tem poškodovali krompir.

Med pčen krompir sadimo kasno zrele sorte graha, ki ga bomo populišale šele takrat, ko bo stročje popolnoma zrelo. Zrnje bomo izluščili in očistili, suho steblovje (grahovino) pa pokrmili.

Samo setev graha izvršimo tako, da poleg vsakega gomolja položimo v brazdo ali pod motiko 3 do 4 zrna graha in šele nato oboje zagrnemo z zemljo. Pri saditvi nam lahko pomagajo otroci.

Vrtnarstvo

Koristi domačega vrta

Večini naših gospodarjev je bil do danes vrt postranskega pomena. Niso ga pravilno obdelovali in gnojili, temveč prepuščali so njegovo oskrbovanje ženam. Zene zopet same niso zmogle vseh del, ki jih zahteva pravilno negovan vrt in niso imele potrebnega znanja in razumevanja. Preobložene z deli v gospodinjstvu in na polju so pustile vrt v nemar. Posledice niso izostale: v ogromni večini naših gospodarstev je domači vrt poraščen z bohotnim plevelom in samemu sebi prepuščen prostor, ki ga le poredku in še takrat z negodovanjem prestopimo. Dvojno izgubo so naši gospodarji imeli s tem: dan na dan so uživali enolično hrano in zanemarili so možnost za marsikateri izkupiček, ki ga vržejo vrtni pridelki.

Današnje vojne prilike so omejile uvoz živil in nas primorale, da se zatečemo k samoskrbi, ki je mogoča le ob popolnem izkoriščanju vsakega koščka zemlje. V to svrhu je domači vrt najpriladnejši.

Razpoložljive delovne moči in sredstva (gnojila, seme, sadike, orodje) so činitelji, ki odločajo stopnjo (intenzivnost) izkoriščanja zemeljske površine. Skromna sredstva, ki so slovenskemu malemu kmetu na razpolago, naravnost silijo našega kmeta, da izkoristi delo svojih rok čim smotrnejše. Možnost za to mu daje zopet domači vrt.

Pridelek, ki ga dajo vrtno kulture, je približno trikrat več vreden od pridelka, ki ga na isti površini dajo njivske kulture. Razume se, da dosežemo to plodo-

nosnost vrta le, če vrtno zemljo oskrbimo z vsemi hranili, ki jih vrtna kultura zahtevajo, če negujemo vsako rastlino tako kot je treba in če z vmesnimi posevki izkoristimo vsak prazen prostor, ki se na vrtni v teku leta pojavi.

Kakor vidimo, zahteva domači vrt predvsem pravilno obdelovanje in gnojenje.

Poglejmo si obdelovanje. Razen jesenskega globokega prelopatanja so vsa dela na vrtni — setev, presaevanje sadik, plevljenje, okopavanje, zalivanje — lažja. Opravljajo jih lahko šibkejši delovne moči (ženske, otroci, starci).

Gnojenje predstavlja glavni izdatek za domači vrt. Pomagamo si lahko na več načinov. S pravilnim plodoredom izkoriščamo v največji meri ravno vrtno zemljo. Na izbiri imamo toliko različnih rastlin, od katerih ima vsaka svoje zahteve na posamezna hranila. V poljedelstvu so možnosti kolobarjenja dosti manj številne. Na drugi strani s pripravo komposta, uporabo gnojnice, kurjega gnoja, stranišča, pepela, apnenih odpadkov, štedimo hlevski gnoj in umetna gnojila. Vsako drugo ali tretje leto zahteva 1 ar vrtno zemljo 200 do 300 kg hlevskega gnoja. Ob načrtni ureditvi vrta gnojimo vsako leto le polovico ali eno tretjino vrta; to količino gnoja bo naše gospodarstvo že zmoglo!

Toplo ali vsaj mrzlo gredo si bo omislil oni, ki namerava z raznim pridelkom vtržiti nekaj več. Izdatke za napravo pa nam topla greda kmalu povrne, tudi takrat, če nam služi za vzgojitev sadik le za domačo potrebo.

Vrtni v prilog govori tudi gotovost, s katero lahko računamo na pridelek. Vrtno

rastline, ki morebiti propadejo, nadomestimo lahko takoj z drugimi. Suše, mraza in škodljivcev se laže ubranimo na vrtni kot na polju.

Vnovčevanje vrtnih pridelkov naj ne bo edini namen domačega vrta. Merodajno in samo po sebi umevno je le v bližini velikih mest. Zagotovljena prodaja in s tem vezan dohodek sta že marsikje spremenila okolišnje kmetijstvo v vrtnarstvo. Prednosti vrta so v teh primerih očigledne. Z boljšo organizacijo prodaje povrtnine je dana možnost, da se krog vrtno obdelave zemlje še bolj razširi.

Kam pa z vrtnimi pridelki onih kmetij, ki so od mestnega tržišča preveč oddaljene? Tu ni vnovčevanje, pač pa domača uporaba vrtnih pridelkov razlog, ki nam narekuje obdelavo domačega vrta. Okusnejša prehrana bo neposredna korist, prihranek poljskih pridelkov (katerih prodaja zaradi večje trpežnosti ni vezana na tako kratek rok) pa posredna korist skrbno obdelanega vrta.

Kakor smo videli, so koristi domačega vrta mnogostanske. Vrtni pridelki hranijo mešana in vse bolj tudi naprednega kmeta. Treba je pokazati le malo več zanimanja za nove, v naprednih krajih že dolgo znane kulture in ne ostati samo pri zelju in solati — pa bo domači vrt postal res koristen.

Blizajoča se pomlad daje priliko, da se lotimo čimprej dela v vrtni. Začnimo z gojitvijo zelenjave, ki nam bo že v nekaj tednih prinesla koristi. Po prvem uspehu bomo radi pristopili tudi k gojenju jagodnega grmičevja, nizkega sadnega drevja in cvetlic, nakar bo naš vrt še pridobil na vrednosti in lepoti.

Ureditev in obdelovanje domačega vrta

Ing. T. M.

Z nastopom pomladi se prične buditi v naravi novo življenje, ki nas kliče k delu. Pаметen gospodar obdeluje po načrtu svoje posestvo tako, da mu prinese čim več koristi. Potrebno skrb posveti ne samo polju in njivam, temveč tudi domačemu vrtni, saj ve, da mu ta košček zemlje obilnejše poplača trud od vsakega drugega.

Zalibog pa se večina naših gospodarjev ne zaveda pomena in važnosti domačega vrta in ne ve, kaj od njih zahteva, če naj bo pravilno negovan. V pouk naj služijo najpotrebnejša navodila za ureditev in obdelovanje domačega vrta. Ako se jih bomo držali, uspeh ne bo izostal.

1. **Velikost vrta** zavisi od njegove svrhe. V bližini mest, kjer računamo na takojšnjo prodajo zelenjadi, bo vrt večji; manjši pa bo, če njegov pridelki služijo samo za domačo porabo. V prvi številki lanskega »Kmetovalca« je navedena vrtna površina dveh arov kot zadostna za kritje potreb 5-članske družine. Pomnimo pa, da so za popolno izkoriščanje dveh arov potrebna umetna gnojila, semena in sadike mnogoterih vrtnih rastlin in praktična izkustva. Začetnik naj se zadovolji z majhnim vrtnom, oni, ki razpolaga z znanjem, a mu manjkajo sredstva — umetna gnojila, topla greda —, pa naj odmeri vrtni za kritje potreb svoje družine večjo površino (približno 5 arov).

2. **Razdelitev vrta** se ravna po zahtevah, ki jih rastline stavljajo na gnojenje. Rastline, ki zahtevajo izdatno gnojenje s hlevskim gnojem v predhodni jeseni, uvrščamo v prvo skupino, vse druge pa v drugo skupino.

V prvo vrsto spadajo: a) vse kapusnice

(razne vrste zelja, ohrovt, karfiola, glavčasti kapus, listnati kapus, koleraba) razen podzemeljske kolerabe; b) listnata zelenjad (razne vrste solate, motovilci, špinaca, mangold); c) bučnice (kumare, užitne buče); d) paradižnik, paprika, jajčevci, por in zelena (gojena radi listov).

V drugo skupino uvrščamo: a) korenasto zelenjad (vrtno korenje, peteršilj, repa, rdeča pesa, redkev, redkvice, črni koren in zelena, gojena radi korena); b) čebulnice (čebula, česen, šalotka, drobnjak) razen pora; c) krompir zgodnji in podzemeljsko kolerabo; d) stročnice (grah, nizki fižol, natški fižol, bob), ki jih nekateri smatrajo kot samostojno, tretjo skupino, ker imajo najmanjšo potrebo po hlevskem gnoju.

Vrt torej razdelimo z 1.20 do 1.60 m široko potjo v dve polovici. Na prvi polovici gojimo rastline, ki smo jih izbral iz prve skupine, na drugi polovici pa rastline iz druge skupine. Pred to razdelitvijo se določimo poseben stalen, manjši prostor dišavnemu zelišču (začimbam) in svrhi primeren prostor večletnim rastlinam (špargelj, hren, rabarbara), če jih nameravamo gojiti.

Posamezne rastline sadimo ali sejemo na 1.20 m široke gredice, med katerimi je za stopalo širok prehod.

3. **Gnojenje.** Vsako jesen gnojimo s hlevskim gnojem samo eno polovico vrta, ki smo jo za prihodnje leto namenili prvi skupini rastlin. En ar potrebuje 200 do 300 kg uležanega hlevskega gnoja, bodisi govejega, konjskega ali njihove mešanice. Vzestransko dovoljen učinek hlevskega gnoja nam je v glavnem znan; zadovoljimo se ob tej priliki z ugotovitvijo, da je hlev-

ski gnoj domačemu vrtni neobhodno potreben in nenadomestljiv.

S povrtnino črpamo iz zemlje poleg dušika, ki ga nadomeščamo pretežno s hlevskim gnojem, zlasti mnogo kalija in apna ter nekaj manj fosforne kisline. Točno tehtanje in merjenje nam pove, da vrtni pridelki odvzamejo zemlji 2—3-krat več hranil kot njivski. Vsa ta hranila moramo zemlji nadoknaditi in še nekaj dodati; računati moramo z izpiranjem hranil v nižje, rastlinam nedosegljive zemljine sloje in z nepopolnim izkoriščanjem hranil.

Najpraktičnejše nudimo vsa hranila povrtnini z umetnimi gnojili. Splošnega merila za količino umetnih gnojil, ki jih posamezne rastline potrebujejo, ne moremo postaviti, ker pač ta zavisi od trenutne zaloge hranil v zemlji in še od mnogo drugih činiteljev. Približno gnojimo vsako leto 1 ar vrta z: a) 1—2 kg dušičastih umetnih gnojil; (amonjev sulfat ali mešanica am. sulfata in apnenega solitra); b) 3 do 4 kg kalijeve 40%-ne soli; c) 4—6 kg superfosfata ali 5—8 kg Tomasove žlindre oz. roma kostne moke. Razen tega raztrosimo vsako 3. ali 4. leto na 1 ar 20—40 kg predhodno ugašenega živega apna.

Težje topiliva umetna gnojila (apneni dušik, Tomasova žlindra, kostno moko, apno) trosimo v pozni jeseni, pozimi, ali zelo zgodaj spomladi, lahko topiljiva pa spomladi 2—3 tedne pred setvijo in v posebnih slučajih še med rastoče rastline.

Še eno gnojilo imamo za domači vrt kot nalašč ustvarjeno, ki stoji po svojem učinku na sredi med hlevskim gnojem in umetnimi gnojili. To je kompost. Pravilno pripravljen kompost nadomešča danes primanjkujoča umetna gnojila. (Kot specialno domače gnojilo smatramo kurjek. Ta gnoj vsebuje dosti fosforne kisline in ga uporabljamo predvsem za gnojenje stročnic in slivnega.)

Vsi kuhinjski in vrtni odpadki, cestno blato, lesni pepel in apno, nadalje kurji gnoj, gnojnica in stranišnik, pomešani z zemljo, služijo za pripravo komposta. Kompost mora dozoreti, preden je primeren za uporabo. V ta namen kup, kjer smo zbrali vse našete odpadke, 2 do 3 krat na leto premečemo, češče zalijemo z gnojnico in vsakokrat stlačimo ter prekrivamo s prstjo. Po 1, najdalje 2 letih je kompost dozorel. Pred uporabo ga presejemo, ter nepreperle dele in nove odpadke mečemo na nov kup. Na vsakem vrtni imamo tako 2—3 kupe: enega za pomladansko uporabo, druge pa v obdelavi.

Gnojnica dovaja zemlji dušik in kalij; njena uporaba na vrtni zahteva previdnosti. Najprimernejše je, da jo polijemo po vrtni jeseni ali po zimi na nezmrznilo in neobdelano zemljo. Med rastom dodana kvari izgled, okus, duh in trpežnost zelenjadi. Isto velja tudi za stranišnik. Pravo mesto gnojnice in stranišnika pa je kompost.

4. **Obdelovanje zemlje.** Vrt jeseni globoko prelopatamo. Ako nameravamo spremeniti nov kos zemlje v vrt, ga moramo najprej zrigolati 60—80 cm globoko. Obenem s lopatanjem gnojimo pol vrta s hlevskim gnojem. Čez zimo pustimo zemljo grobo obdelano, tako da imajo v njo dostop voda, zrak in mraz, ki zboljšujejo njene fizikalne lastnosti.

Pomladi lopatajo in s hlevskim gnojem gnoje zemljo le slabi gospodarji zamudniki. Vsi drugi zemljo spomladi samo zrahljajo (okopljejo), da jo prirede za setev.

Tekom leta vrt čisto oplejemo in okopljemo, da zmrzimo gornjo skorjo zemlje, ki jo je stvorilo pogosto zalivanje. Okopavanje drži zemljo vlažno in je koristnejše kot dezmerno zalivanje.

5. Setev obnavljamo v vrtu največ pomlad, v manjšem obsegu pa skozi vse leto do konca septembra.

Setev bo uspešna le, če na pravilno obdelano in pognojeno zemljo posejemo zdrave, kalcijno, čisto pridelane in pravilno seme. Pri nakupu semena smo odvisni od vestnosti in poštenosti trgovca; ne moremo namreč po izgledu semena sklepati o njegovi kakovosti. Pravilo »kakršna setev, takšna žetev« velja kot za njivo, tako tudi za domači vrt. Zato kupujemo semena samo pri priznanih semenarskih trgovcih ali v zadrugah, ki jamčijo za kakovost, čistočo in pristnost sorte.

Z ozirom na različna zahteve, ki jih ob setvi in prvem razvoju imajo posamezne rastline na nego (toploto, zemljo, vlago itd.), ločimo dve skupini.

V prvo skupino spadajo rastline, ki jih sejemo takoj na stalno mesto-gredice kot: grah (12–20 gr/m², v medbojni razdalji 20×30 do 50×80 cm), fižol (15–30 gr/m², nizki 30×40 cm, visoki 50×60 cm), špinaca (3–4 gr/m², vrsta od vrste 20 cm), vrtni korenček (1 gr/m², vrsta od vrste 20 cm), peteršilj (1 gr/m², 20 cm), črni koren (4–5 gr/m², 20 cm), redkvice (2–3 gr/m², 25 cm), repa (1/4–1/2 gr/m² na vprek), rdeča pesa (1 gr/m², 25 cm), čebula (2 gr/m², 20 cm), por (6 gr/m², 20 cm), kumare (1 gr/m², 30×100–150 cm) in druge.

Drugo skupino tvorijo rastline, ki jih sejemo najprej na sejalnico, na stalno mesto (gredice) pa presajamo, šele njihove sadike: različne vrste zelja (1 gr/m² v sejalnici, sadike na gredicah v medsebojni razdalji 50×50 cm), ohrovt (1/2 gr/m², 50×50 cm), karfijska (1 gr/m², 50×60 cm), glavičasti in listnati kapus (1 gr/m², 50×60 cm), koleraba (1–3 gr/m², 25×25 cm), podzemeljska koleraba (3/4–3 gr/m², 30×40 cm), zelena (2 1/2–10 gr/m², 40×40 cm), glavata solata (1/2–1 gr/m², 25×30 cm), paradižniki (10 zrn/m², 50–100×100 cm).

Številke v oklepajih nam povedo količino semena, ki ga v prvi skupini rastlin sejemo takoj na 1 m² gredice, v drugi skupini pa na 1 m² sejalnice. Naslednje številke nam povedo večje – razdalje vrst, manjše – oddaljenost v vrstah.

Skoraj vse rastline sejemo na stalnem mestu v vrste, ki nam lajšajo obdelovanje, v sejalnici pa navprek. Drobno seme (solate, peteršila, korenja itd.) pred setvijo zmešamo s peskom, suho prstjo, pepelom, da ga čim bolj enakomerno razdelimo po vsej plošči.

Omenjene razdelitve ne smemo prestrogo vzeti. Kajti vse rastline, ki jih želimo čim bolj zgodaj pridelati, sejemo lahko v sejalnico. Na drugi strani pa mnoge rastline, ki jih zgodaj pomlad sejemo v sejalnico, lahko v poznejših, toplejših mesecih posejemo takoj na stalno mesto.

Kot sejalnica nam služi: a) zavetna, sončna gredica; b) mrzla greda in c) topla greda. Pojashila k prvi so nepotrebna. Nprava mrzla greda je enostavna in več ali manj znana (lesen okvir, vkopan približno 1/2 m v zemljo, pokrit čez dan z okni, po noči še z lesenim ali slamnatim pokrovom). Topla greda se razlikuje od mrzle po tem, da ima na dnu okoli 30 cm debelo plast stlačenega, svežega konjskega gnoja, ki je proizvajalec toplote, zgoraj pa 20 cm debel sloj dobre, s kompostom pomešane vrtno zemlje.

Toplo ali mrzlo gredo si pripravimo od srede februarja do konca marca.

Ko seme skali, moramo toplo ali mrzlo gredo vsak dan vetrili. Zadnje tedne pred presaditvijo sadik na stalno mesto, odstra-

njamo okna in pokrov tudi ponoči in tako utrjujemo sadike.

Razume se, da moramo sejalnico pletl, okopavati in redno zalivati.

Nekatere rastline presajamo po 2 do 3 krat že v sejalnici, da se jim korenine močnejše razvijejo.

Presajevanje sadik iz sejalnice na stalno mesto obnavljamo najuspešnejše ob vlažnem in oblačnem vremenu. Ako je zemlja preveč vlažna, počakamo, da se primerno osuši, če je pa preveč suha, jo nekaj ur pred presajanjem zalijemo. Presajamo s kljukastim klinom ob napeti virvici.

6. Zalivanje je poleg okopavanja in plevljenja najpogostejše vrtno opravilo. Povrtina porabi izredno mnogo vode. Zalivamo zgodaj zjutraj ali v poznejših večernih urah tako izdatno, da voda ne ovlazi samo zgornje površine, temveč globoko prodre v zemljo. Ob sušnem vremenu zalivamo vsak dan, drugače pa po potrebi vsak drug ali tretji dan. Skorje, ki se je na površini stvorila vsled zalivanja, moramo vsakokrat prekopati, da pretrgamo kapilarno vez z nižnjim slojem zemlje in tako preprečimo izhlapevanje.

Voda, ki jo uporabljamo za zalivanje, mora biti potkana. Sveža voda iz vodnjaka, črpalke ali vodovoda je premrzla in rastlinam škoduje. Zato vodo napelujemo v rezervarje, stare sode, itd., kjer se ogreje. Po možnosti postavimo rezervar na vzhajen prostor, od koder dovajamo z gumijasto cevjo ali lesenim žlebom vodo posameznim gredicam. S tem si prihranimo težavno zajemanje vode iz vkopanih rezervarjev.

Velikina rezervarja se ravna po velikosti vrta. Na 1 ar računamo 1,3 do 1,5 m³ (1300–1500 l) prostora za enkratno izdatno zalivanje površine 1 ara.

7. Pledored. Pri razdelitvi vrta smo že omenili, da delimo vse rastline v glavnem na dve skupini, ki jih izmenoma gojimo

eno leto na prvi, naslednje leto pa na drugi polovici vrta. Treba je še rešiti vprašanje, kako bomo razporedili in medsebojno gojili posamezne rastline ene skupine, da bo vsak kosček vrta skozi celo leto zasajen in izkoriščen. To lahko dosežemo z večkratnim pravilnim zaporedjem kultur.

Posamezne vrtno rastline uvrščamo z ozirom na njihovo trajanje razvoja in na en obdelovanje v tri kategorije: glavno kulturo, predkulturo in naknadno kulturo.

Kot predkultura nam služijo one rastline, ki se hitro razvijajo in ki jih lahko rano pomlad posejemo, oziroma posadimo, npr. redkvice, špinaca, solata berivka, glavata solata, zgodnji korenček in druge. Vse te rastline že najkasneje junija pospravimo z vrta.

Kot glavna kultura, na katero se pri odmierjanju gredic edino ozramo, sledijo rastline daljše razvojne dobe, kot: razne vrste zelja, zelena, fižol, čebula, črni koren, paradižnik itd. Ako glavne kulture bolj na redko posadimo in ako razpolagamo z umetnimi gnojili, lahko med nje uvrstimo vmesne posevke. Razumljivo je, da morajo vmesni posevki zavzeti čim manj prostora, da ne zasenčijo glavnih kultur. Prikladni medposevki so redkvice, špinaca, koleraba in solata, ki jih gojimo zlasti med zeljem, kuhinjskimi in zeleno.

Kot naknadna kultura sledijo v jeseni odgojavajočim glavnim kulturam te rastline: motovilec, špinaca, zimska koleraba in druge.

Ob koncu navajamo v razpredelnici nekaj praktičnih primerov zaporedja predkultur, glavnih in naknadnih kultur, ki se jih na domačem vrtu lahko poslužimo.

Pri nakupu in izbiri semena in sadik posrednih sort povrtnine smo danes navezani na ozke krajevne prilike. Vendar skušajmo čim bolj upoštevati zelenjadni izbor, objavljen v št. 1 leta 1941 »Kmetovalec«.

predkultura			glavna kultura			naknadna kultura		
	Mesec setve ali sajenja	Mesec žetve		Mesec setve ali sajenja	Mesec žetve		Mesec setve ali sajenja	Mesec žetve
špinaca (zimski) motovilec	VIII do X	III do IV	zelje (navadno ali rdeče) ohrovt, zelena	V do VI	IX do X			
špinaca (zgodnja) grah (zgodnji)	III	V do VI	kumare paradižnik, por, korenjček	VI	IX do X	motovilec	IX do X	II do IV
špinaca motovilec solata zimski	VIII do X	I do III	repa ali rdeča pesa nizki in visoki fižol, čebula	IV do VIII	VII do VIII	listnati kapus koleraba, korenjček, glavata solata	VIII do IX	XI do IV
nizek fižol korenjček	III do IV	V do VI	glavata solata, endivija, čebula, paradižnik	V do VI	IX do XI	zimski solata špinaca	IX do X	IV do V
zgodnje zelje	III	VII	nizek fižol	VII	IX do X			

Živinoreja

O podedovanju telesnih znakov in lastnosti pri naših domačih živalih

Ing. T. M.

Vsak živinorejec dobro ve, da mu vse živali ne uspevajo enako. Tako se nekateri prašiči hitreje rede in dosežejo večjo težo od drugih, krave ene pasme dajejo več mleka, druge so pa bolj krepkega zdravja; kokoši zopet nesejo različno število jajc itd. Vse našete razlike so pojavljajo, čeprav redimo samo po eno pasmo prašičev, goveda ali kokoši, v enem in istem

hlevu z enako krmo in ob enaki negi z drugimi besedami — pod enakimi zunanji pogoji.

Znano je, da je pravilna prehrana in nega za uspešen razvoj domačih živali silno važna. Vsa tozadevna izkustva, strokovne knjige in navodila so vsakemu živinorejcu in kmetu lahko razumljiva in ostvarljiva, če so gmožna sredstva na razpolago.

Predalec bi nas odvedlo, ako bi želeli navesti, kako vsi ti **zunanjí činitelji**, kot so n. pr. hrana pozimi in poleti, gibanje na paši, zmerno delo, higijenični hlevi, podnebne krajevne prilike itd., delujejo na razvoj organizma, to je na njegove zunanje telesne znake in na njegove notranje lastnosti (mlečnost, plodnost, delovno sposobnost, debelenje). Omenjamo jih le zato, ker hočemo poudariti, da ne vplivajo enako na vse živali, čeprav so ene in iste pasme. Z drugimi besedami glasi naša prva ugotovitev takole: posamezne živali ne reagirajo na zunanje činitelje v enaki meri.

Sedaj se pa vprašajmo, ali so spremembe, ki jih na živalskem telesu povzročajo ti zunanji činitelji, dedne? Da bi si olajšali odgovor, poskusimo sledeče. Nabavimo si pujske dveh pasem, polovico plemenitih, polovico navadnih, in jih redimo popolnoma enako. Razlika v težji se bo kmalu pokazala, in sicer v dveh smereh: pujski plemenite pasme bodo v splošnem težji od domačih, toda posamezne živali niti ene niti druge pasme ne bodo med seboj popolnoma enake. Opažene razlike med obema pasmama se bodo pojavljale vedno, če ponovimo poskus z nadaljnjimi potomstvi. Iz tega sklepamo, da so razlike med obema pasmama stalno ali dedno osnovane. Tudi manjše razlike med posameznimi pujski ene pasme se prav tako skoraj vedno zopet pojavljajo, čeprav niso dedno osnovane. V takih primerih pravimo, da se ta ali ona žival več ali manj razlikuje od povprečnega pasemskega tipa. Vsakdo ve, da svinja, rejena pod ugodnimi zunanjimi činitelji, bolje napreduje. Prav tako tudi vemo, da je nieno potomstvo ne more prekositi v težji. Zunanji vplivi torej ne ustvarjajo novih pasem, povzročajo le manjše zunanje telesne razlike, ki niso dedne in ki jih znanstveno imenujemo **modifikacije**.

Za živinorejca pojem modifikacije ni toliko važnosti, kot za semenogojca, ki ima opraviti z mnogimi samooplodnimi rastlinami. Pri dvospolnih živalih namreč modifikacija vedno nastopa združeno s kombinacijo, ki jo bomo pozneje razložili.

Znan je pregovor, da videz čelga vara. Žival, ki je na zunanjo levo razvita, ne nudi še nobenega jamstva, da bo prenesla vse svoje telesne znake in lastnosti na potomstvo. Za presojo njene plemenske vrednosti so merodajni njeni notranji činitelji, ki so zasnovani v njenih spolnih celicah, ker le preko njih se prenašajo telesni znaki in lastnosti, oziroma sposobnosti in naklonjenosti na potomstvo. Znanstveno imenujemo te notranje činitelje gene, njihov celoten sestav pa genetsko konstitucijo. Raziskovanje te genetske konstitucije, ki predstavlja delokrog strokovnega živinogojca, je danes toliko napredovalo, da se je razvilo v samostojno vedo — nauk o podedovanju ali genetiko. Namen tega članka je, da omogoči našemu kmečkemu živinorejcu površen vpogled v to polje znanosti in da ga prepriča o potrebi in važnosti delovanja živinogojških ustanov in središč.

Več med roditelji in potomci predstavljajo pri živalih edino spolne celice, pri rastlinah pa seme. Znano je, da potomstvo v večji ali manjši meri sledi roditeljem po svojih telesnih znakih. Osnove za njihov prenos, t. j. omenjeni geni, morajo torej obstajati že v spolnih stanicah. Ogromno število pasem in razlike med posameznimi živalmi ene pasme nam nadalje povedo, da se te osnove ali geni ne prenašajo vedno nespremenjeno na potomstvo, ker bi sicer nobena razlika ne mo-

gla nastati. Geni, ki se nahajajo v moški spolni celici, t. j. semenu ali spermii, se torej kombinirajo ob oploditvi z geni ženske spolne celice, t. j. jajca.

S proučevanjem velikega števila potomcev so znanstveniki ugotovili, da pri tvorbi vsakega posameznega telesnega znaka ali lastnosti sodeluje večje število genov. Pri tvorbi barve mišje dlake sodeluje n. pr. 5 genov. Številnost genov je prvi vzrok, da nastopajo ob oploditvi razne kombinacije genov, ki pridejo z razvojem in rasti živali do izraza v njihovih medsebojni različnosti.

Drug vzrok različnosti potomstva pa leži v različni kakovosti (vrednosti) posameznih genov. Glede kakovosti genov je ugotovljeno, da nekateri geni nadvladajo druge. Tako n. pr. geni, ki odločajo o rasti kratke dlake pri psu, nadvladajo, ali kot pravimo strokovno, dominirajo nad geni, ki povzročajo rast dolge dlake. Ako torej križamo kratkodlakega psa z dolgodelkim, bo križanec kratkodlak. Slično prevladuje temna (pigmentirana) polt nad blede pri vseh živali, rožastí greben pri kokoši nad enostavnim itd. Slabejšemu podrejenemu genu pravimo, da je recезiven.

Drug primer, ki tudi čisto nastopa, pa je ta, da so si geni za določen telesni znak ali lastnost enakovredni. V tem primeru ne kaže križanec niti očetovega niti materinega telesnega znaka ali lastnosti, temveč neko srednjo ali, kakor pravimo, intermedialno stopnjo. Ako parimo domačo ovco z grobo volno z merino-ovco, ki je znana po svoji tanki in fini volni, bo križanec imel volno srednje kakovosti.

Sedaj, ko smo si razložili pojem dominantnosti in intermedialnosti genov, poskusimo iti dalje.

Kaj se zgodi, če parimo medsebojno križance in si vzgojimo njihovo potomstvo? Omenili smo, da križanec v primeru dominantnosti liči enemu roditelju, recimo očetu, toda s tem še ni rečeno, da je tudi njegova genetska konstitucija enaka očetu. Saj se je vendar združilo ob oploditvi pol očetovih genov s polovico genov matere, le da zaradi svoje slabosti (recезivnosti) poslednji niso prišli do izraza. V primeru intermedialnosti pa že zunanji videz pove, da so tudi genetske konstitucije roditeljev in križanca različne. V potomcih križancev bo genetska konstitucija še bolj zamotana. Možni so namreč številni primeri: sestanejo se lahko samo dominantni geni moške spolne celice z dominantnimi geni ženske spolne celice, ali samo recезivni, ali pa mešan v različnem odnosu. Omenili smo namreč, da so skoraj vsi telesni znaki in lastnosti zasnovani ne samo na enem genu, temveč na večjem številu genov. Zato so tudi kombinacije, ki se pojavljajo pri potomstvu križancev in še v večji meri pri poznejših generacijah, izredno številne. Značilno pa je, da se vse razlike pojavljajo v določenem računskem odnosu.

Cesto se med kakšno pasmo pojavijo posamezne živali z novim telesnim znakom ali lastnostjo, čigar pojava se ne da ob razložiti niti z modifikacijo niti s kombinacijo. Zakaj je nastala ta sprememba, ki ji pravimo mutacija, ne vemo. Gotovo je le, da je mutacija vezana na spremembo v spolnih celicah in da je zato dedna. Na ta način si razlagamo nastanek pasem goveda, ovc in koz brez rogov, nadalje psov jazbecarjev z značilnimi zverženimi, kratkimi nogami, ter poleg angorizma (dolge dlakavosti) ovc, koz, psov in kuncev, še mnogo drugih posebnosti.

Naloga živinorejca je, da ugotovi v kakšni meri posamezne živali prenašajo

svoje lastnosti na potomstvo. Pri tem svojem delu naj stremi za tem, da vzgoji plemenske živali, katerih genetska konstitucija bo enotna (strokoven izraz je homozigotna). Samo takšne živali so v stanju, da proizvajajo izenačene spolne stanice, ki so pogoj za točno podedovanje telesnih znakov in lastnosti. Seveda zahteva takšna ugotovitev dolgoletnega opazovanja in je združena s precejšnjimi žrtvami materialnih sredstev. Številne živali, ki so na videz lepe in ustrezajo našim gospodarskim željam, se morajo namreč iz plemenske vzgoje izločiti samo zaradi tega, ker ne prenašajo svojih telesnih znakov in lastnosti s sigurnostjo na potomstvo.

Končno smo prišli tako daleč, da se lahko vprašamo: kako je pa s pasmami, zakaj so nekatere bolj trdne in stahovitne, druge zopet več vredne z ozirom na to ali one lastnosti, in ali so pasme nespremenljive?

Kakor smo že omenili, so osnove ali geni za vsak telesni znak in za vsako lastnost številni. Zaradi njihove različne kakovosti se ob ploditvi včasih med seboj podpirajo, delujejo v isti smeri, drugič zopet nekateri, čeprav maloštevilni, prevladajo slabotnejše. Tako je skoraj vedno genetska konstitucija potomstva zaradi številnih možnih kombinacij genov različna. Seveda bo potomstvo na zunanjo tem enotnejše, čim sta roditelja po svoji genetski konstituciji bolj enotna.

Priroda sama je s svojimi činitelji določno posegla v razvoj domačih živali. V izredno hudih zimah ali slabih letinah je izločila vse one živali, ki s svojo genetsko konstitucijo niso uspele prilagoditi se težkim priklkam. Ker je ta izbor ali selekcija trajala dolga tisočletja, so se vse čedalje izločale živali, ki niso odgovarjale znanim življenjskim činiteljem in ohranile le take s prikladno genetsko konstitucijo. Tako so se stvorile skupine živali, pasme, več ali manj enotne gradnje, ki pa niso vedno zadovoljevale človekove želje in pričakovanja.

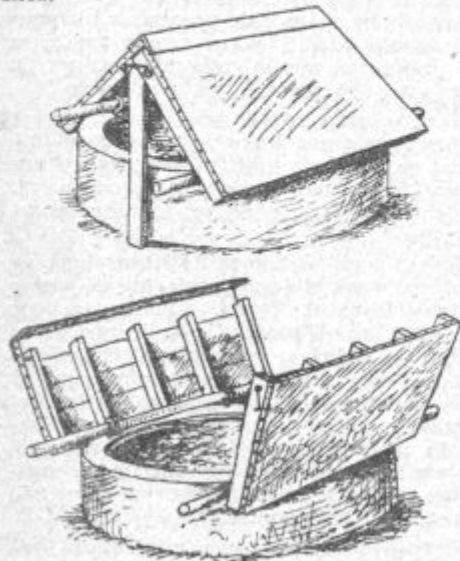
V ta prirodni izbor je posebno v zadnjih sto letih učinkovito posegel človek. S skrbnešo hrano in nego je gojil samo one živali, ki so po svojih gospodarskih lastnostih prekašale svoje vrstnike. Obenem je preobrnil, da jih priroda zaradi njihove manjše odpornosti in sposobnosti prilagajevanja ni zopet izločila.

Danes vemo, da so prednosti posebno plemenitih pasem, vedno združene s kakšnimi nedostatki ali slabostmi. Za primer naj navedemo samo slabo bolezensko odpornost mlečnih pasem goveda in nemanjstvi nagon za kvočenje odličnih kokoši jajčaric. Z enostranskim razvojem kakšnega telesnega organa ali čleze se je prekinilo skladno (harmonično) delovanje celotnega organizma kakršno je obstajalo v primitivni, v teku stoletij edino pod prirodnimi vplivom živeči pasmi. Ta človeški izbor ali umetna selekcija je šla tako daleč, da je vzgojila pasme, ki so sposobne obdržati in prenašati na potomstvo svoje odlične lastnosti samo v ozko omejenih življenjskih priklkah. Naloga živinogojških ustanov je, da ugotovi, ali te novovzgojene plemenite pasme odgovarjajo tudi našim domačim priklkam.

Ako smo s tem člankom prepričali našega kmeča o težavnosti sodobnega živinogojstva in o pomenu ter potrebi delovanja domačih živinogojških ustanov, ki so edino strokovno usposobljene dajati nasvete in navodila, oziroma preko oblasti izdajati tozadevne predpise, smo dosegli svoj namen.

Praktična streha za silos

Streha, kakor jo kaže slika, je pripravna zato, ker jo lahko odstranimo, kadar jamo polnimo, lahko pa jo tudi samo odpremo, kadar nagrabimo silaže. Silos naj bo vedno pokrit, bodisi, ker želimo, da ostane vrhnji ilovnati sloj vlažen in zaščiteno pred soncem, oziroma vetrovi, ki sušijo, bodisi da preprečimo, da ne pada dež ali sneg v silos.

Kako je streha grajena, je razvidno iz slike. Lesena podloga je obita s pločevino ali pa samo s trpežnejšo strešno lepenco. V steno silosa vzdramo ali zabetoniramo 4 železne obročke (premer 15 cm), skozi

katere lahko vtaknemo 2 okrogla, dosti močna kola. Na te kole pribijemo potem lemeze (šperovce) strehe, a na nje deske. Kot sleme služi pravokotno zaupognjena pločevina ene polovice strehe, ki prekriva drugo. Da strehe ne bi odkrival veter, zvezemo obe polovici s kaveljem, ki ga pritrdimo na vrhu sprednjega ali zadnjega lemeza. Kadar zapade dosti snega, podpremo streho v slemenu s primerno podporo, da se ne bi pod težo snega udrila. Tako streho si lahko vsak sam napravi.

Driska

Driska. Nekatero govedo dobi vedno drisko, ako ga preveč hranimo s svežo ali okisano, sočno krmo. Druge živali, ki jih istotako hranimo, pa brez vsake težave prenašajo takšno hrano. V takšnem slučaju dajemo občutljivi živali, pomešano z zdrobom ali otrobi 5—10 čkg v prah zdrobljenega lesnega oglja in sicer vedno pred hranjenjem s sočno hrano. Lesni prah koristi tudi manj občutljivim živalim, če jih obilno hranimo z listjem sladkorne ali kravje pese, s svežimi odpadki raznih industrij, melaso in sploh s takšno hrano, ki povzroča kot iz izkušnje vemo, rada drisko. Lesno oglje ne bi smelo nikoli manjkati v domači apoteki, ker je popolnoma neškodljivo sredstvo; uporabljajo naj ga ljudje kot tudi živali, kadar nastopijo črevesni katari. S tem sredstvom zelo olajšamo odstavljanje telet in drugih sesajočih mladičev, ker preprečimo črevesne katere, ki ob takih prilikah radi nastopijo. Perutnini in mladim pujskom pa sploh kaže lesno oglje redno nuditi, ker pospešuje prebavo ter ugodno vpliva na razvoj živali.

Ne nastiljajte svinjam s sesekljanim vejevjem in smrečjem

ker ga svinje v svoji požrešnosti pričnejo jesti. Svinjski želodec pa za razliko od prežvekovskega ni v stanju omehčati in še manj prebaviti trdih lesnih vlaken (celuloze, lignina). Zato se svinjam dražje in smrečje v črevesju zatakne in povzroči nevarne poškodbe, ki so lahko smrtonosne.

Perutninarstva

Kako nastane jajce

Jajce sestoji iz zametka, rumenjaka, beljaka, dveh kožnih open in apnene lupine. Kokoš ima v trebušni votlini razvito le levo spolno žlezo, ki ji pravimo jajčnik, desno pa zakrčljano in neplodno, sterilno. Jajčnik ima obliko grozda. Proizvaja v svojem korenu veliko število prostemu očesu nevidnih jajčec, ki po oploditvi s semenom predstavljajo tako zvani zameetek. Proti koncu jajčnika jajčeca vedno bolj dozorevajo s tem, da se obdajajo z rumenjacom. Od drobnih, komaj vidnih kroglic, se povečajo do velikosti lesnika. Dozorelo jajčece zdrzne iz svoje tanke kožice, ki ga je obdajala in hranila, v ustje jajcevoda.

Jajčnik in jajcevod

Kako si pomagamo, če se krava ne pusti molzti

Najprej pogledimo, če ima krava vime zdravo. Sele ko se o tem prepričamo in ko ozdravimo morebitno obolenje vimena, ki povzroča pri molži bolečine, posežemo po naslednjih pripomočkih.

Nemirni kravi vržemo v jasli nekaj hrane, ki jo ima najrajši. Včasih zadoštuje, da jo pomočnik med molžo drži pri glavi, jo gladi in miri. Košček kruha ali prgišče soli morda zaleže več kot besede. Če to ne pomaga, dvignemo kravi desno prednjo nogo, ki jo privežemo ali pa med molžo držimo zapognjeno.

Dostikrat umirimo kravo s tem, da ji okoli trupa ovijemo in zategnemo prst debelo vrvi.

Nek iznajdljiv kmet si je napravil za molčenje nemirnih krav posebno klop, ki ima na eni strani pregrado iz deske. Pregrada je tako visoka, da seže kravi zadaj za vimenom do trebuha. Klop postavimo tako, da stoji pregrada med vimenom in zadnjimi nogami. Pregrada prestreže vse brce in marsikateri udarec repa.

Najbolj radikalen postopek, s katerim prisilimo kravo, da stoji mirno, je naslednji. Postavimo se ob strani zadnjih nog in primemo z eno roko rep za dlan oddaljeno od njegovega korena, z drugo roko pa drugi kraj repa. Nato zapognemo rep navpično ter ga vlečemo in obenem pritiskamo v smeri proti glavi. Pri kravah, ki imajo po prvem teletu še občutljivo vime in se upirajo molzenju, zadoštuje navadno ta postopek. V nasprotnem primeru pa privežemo kravo za roge prav na kratko k jaslim; drug pomočnik prime nato kravo med nosnicami in ji

dviga glavo poševno navzgor. Istočasno zapogiba prvi pomočnik rep tem silneje proti glavi, čim bolj se žival upira.

Poskusimo najprej z blagimi pripomočki in šele, če ti nič ne zaležejo, posežimo po bolj učinkovitih. Bodimo potrpežljivi, pa bomo gotovo uspešni.

Krava spušča mleko

Pri nekaterih kravah opazimo, da se jim iz vimena cedi mleko, čeprav jih redno molzemo. Vzrok je oslabelost mlšice, ki zapirajo izhod iz seska. Ta napaka se da težko ozdraviti. Zato nam ne preostane drugega, kot da kravo večkrat dnevno molzemo.

Praktiki priporočajo izpiranje seskov z ocedkom, v katerem smo kuhali hrastovo skorjo. V začetku pojave boleznih baje to sredstvo učinkovito pomaga. Poskusimo z njim; če ne bo pomagalo, vsaj škodilo ne bo.

Odločno pa odsvetujemo uporabo gumi-jastih obrčkov, ker povzročajo huda vnetja vimena.

Krava s to napako, četudi jo ozdravimo, ni za plemo, ker se ji napaka lahko ponovi. Razen tega se lahko tudi podeduje in zato od takšne krave ne bomo vzgajali teleta. Ko krava preneha z molžo, jo pitamo za zakolj. Prodati takšno kravo drugemu kmetu za plemo, ne bi bilo pošteno. Razen tega je to napaka, radi katere nas kupec lahko toži za odškodnino, pa bi imeli razen škode še sitnosti in stroške.

Ko petelin zaskoči kokoš, potujejo njegovi spermiji — semena — iz zadnjice — kloake — po jajcevodu proti jajčniku. Pot traja približno dve uri. Tu prvo seme oplodi jajčece, ki se takoj nato obda z nežno opno. Dostop drugim semenom je tako onemogočen. Vsa preostala semena čakajo ob ustju jajcevoda na prihod naslednjih rumenjakov z jajčeci še okoli 21 do 24 dni, nakar odmrjejo.

Rumenjak z neoplojenim ali pa oplojenim jajčecem — zametkom — potuje proti izlivu jajcevoda v kloaki. Na svoji poti, ki traja nekaj ur manj kot en dan, se obdaja v začetnem delu jajcevoda z beljakom, v srednjem delu z dvema tankima kožicama in v sklepem delu s trdo apnenno lupino. Na dan pride jajce s topim delom.

Dajte kokošim pozimi skaljenega žita!

Kokošim primanjkuje pozimi predvsem zelene hrane, ki je bogata na vitaminih. Prav nič nas ne stane, če jim polovico dnevnega obroka v zrnju nudimo v okusnejši in koristnejši obliki — žitnih klicah.

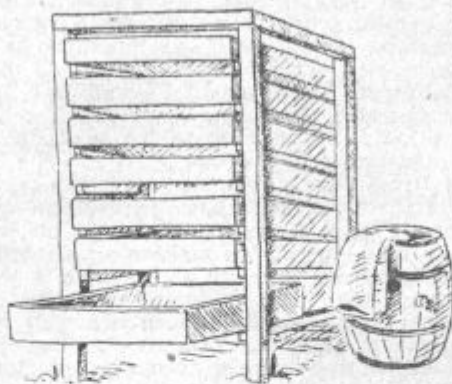
Posodo za klitje si pripravimo iz desčic, na dnu razmaknjenih, s 5 cm visokim robom. Uporabna je tudi kakšna stara, preluknjana skleda. Dno pregrnemo s starimi žaklji ali drugimi krpami. Na te natresemo žito — ječmen, oves ali koruzo. Posodo postavimo v toplejši prostor. Ako vsak dan parkrat zalivamo z mlačno vodo, bo žito vzkliko že po 4–5 dneh. Vskaljeno žito damo kokošim zjutraj (po komadu 50 gr, kar odgovarja 30 gr suhega zrnja). Paziti moramo, da nam klice ne zrastejo čez ½ do največ 1 cm. Daljše klice izgube na hranljivost, ker porabijo preveč hrane za dihanje.

Žitne klice zboljšajo prebavo tudi ostale hrane, povečajo nesnost in koristijo zdravju kokoši.

Kdor ima mnogo kokoši, si lahko napravi za kaljenje žita posebno ogrado s predali, kakor je razvidno iz slike.

Predali imajo dno iz žakljevine ali iz letvic s prav ozkimi medprostori.

Klitje pospešimo, če žito namakamo 24 ur v mlačni vodi. V ta namen stresemo dnevni obrok žita v vrečko, ki jo potopimo

v sod z mlačno vodo. Da preprečimo plesenje žita, dodamo na liter vode kapljico formalina.

Žito, ki se je en dan namakalo, razgrnemo v spodni predal in ga dnevno 1–2 krat zalijemo z mlačno vodo. Predal postavimo vsak dan za eno stopnjo višje. Ko so vsi predali v prometu, se v zgornjem predalu nahaja za hranjenje že pripravljeno, v dolnjem pa šele namočeno žito.

Prostor, kjer stoji ograda, naj bo svetel in primerno tople (15–20° C).

Prazne predale in prav tako sod razkurimo pred novim polnjenjem z vrelo vodo.

Gospodinjstva

Zakaj počrni krompir

Ako shranjujemo krompir čez zimo v pretoplih kletih v preveč visokih kupih, postane v notranjosti črn. Temu niso vzrok glivične bolezni, ampak nezadosten dostop zraka.

Gomolji preko zime ne mirujejo; v njihovih celicah se le zmanjšajo življenjski procesi — dihanje in presnavljanje. Za hrano služi celicam škrob, ki ga s pomočjo fermentov (enzimov) pretvorijo najprej v sladkor. Ako imajo celice na razpolago zračni kisik, raztvorijo sladkor še v enostavnejše sestavne dele, končni proizvod — ogljikovo kislino in vodo — pa izločijo. Dihanje, t. j. poraba zračnega kisika, je pri višji toploti močnejše, živahnije ali, kakor pravimo, intenzivnejše. Zato je tudi izguba na teži večja.

Kaj se pa zgodi z gomolji v notranjosti kupa, ki nimajo na razpolago dovolj zrač-

nega kisika? Tudi njihove celice morajo presnavljati, ako se hočejo obdržati pri življenju. Potreben kisik pa so primorane iskati drugod. Črpajo ga iz svojega lastnega škroba, oziroma sladkorja, v katerem se nahaja v vezani obliki. V celicah pa preostane od škroba in sladkorja ogljik, ki pobarva krompir črno. To dihanje imenujemo medcelično ali intramolekularno. Združeno je, kot smo omenili, s samorazkrajanjem, ki povzroča počrnitev gomoljev v notranjosti.

Enako intramolekularno dihanje in s tem počrnitev nastane tudi na zunanjih delih gomolja, ki smo jih s pritiskom ali udarci postokodovali.

Počrneli krompir, ki je drugače zdrav, lahko uporabimo za saditev. Pridelek po količini in kakovosti ne bo zaostajal za pridelkom normalnih gomoljev.

Zgodovina kmetijstva

B. T.

Naš kmet in kmetijstvo na Kranjskem v dobi po Napoleonovih vojnah (1814–1848)

Na razvoj kmetijstva vpliva v vsaki dobi več činiteljev, izmed katerih so nekateri več ali manj stalni, drugi pa izpremenljivi. Med stalne činitelje prištevamo predvsem kakovost zemlje, njen geološki sestav, nadalje podnebje, med izpremenljive činitelje pa pravni položaj kmeta, njegovo izobrazbo ter večjo ali manjšo marljivost, povprečno površino zemlje, ki jo ima na razpolago, obdelovalne načine, poljedelsko orodje, razmerje med orno zemljo, gozdovi ter travniki ali pašniki, končno večjo ali manjšo potrebo po poljskih pridelkih na domačem trgu in tujih tržiščih. Vse te činitelje si moramo ogle-

dati, če hočemo dognati, na kakšni stopnji je bilo naše kmetijstvo v označeni dobi. Preden bomo govorili o posameznih panogah kmetijstva ter o njihovem razvoju (o poljedelstvu v ožjem pomenu, travnikih in pašnikih, živinoreji, gozdarstvu, vinogradništvu, čebelarstvu in deloma o gojitvi sviloprejk), se moramo torej najprej seznaniti s splošnim stanjem našega kmečkega ljudstva. To stanje pa je bilo v dobi, ki jo hočemo obravnavati, označeno v dveh smereh. Naš kmet je bil tedaj še podložnik zemljiškega gospostva, ki je predstavljalo neposredno oblast nad njim, kot podložnik deželne kneza in

kot davkoplačevalec pa je bil odvisen tudi od države. Obe ti odvisnosti si moramo torej ogledati, da bomo mogli docela razumeti njegov položaj.

1. KMET IN ZEMLJIŠKO GOSPOSTVO

Omenili smo že, da kmet v dobi, ki smo jo označili v naslovu, ni bil še svoboden državljan, kakor je danes, nego je bil podložnik zemljiškega gospoda. Vendar pa je prav za to in predidno dobo, t. j. za drugo polovico 18. stoletja značilno že propadanje podložništva, kakor se je izoblikovalo v srednjem veku; za vso to dobo so značilne reforme, ki pripravljajo pot zemljiški odvezi, t. j. popolni osvoboditvi kmeta, ki ga je prineslo leto 1848. Napak je namreč mnenje, da je kmeta osvobodilo zgolj leto 1848, nego je bila ta osvoboditev samo zaključno dejanje dolgotrajnega zgodovinskega razvoja, trajajočega skoraj sto let, razvoja, ki ga je započela pri nas prosvetljena vladarica Marija Terezija (1740–1780), nadaljeval pa njen sin cesar Jožef II. (1780–1790).

Sredi 18. stoletja naš kmet ni bil samo podložnik, nego prav za prav še nevolnik (rob), ki tudi osebne svobode ni imel. Zivel in delal je na zemlji, ki jo je imel od svojega zemljiškega gospoda ali v **zakupu** ali v **kupu**. V prvem primeru je dal zemljiški gospod kmetijo podložniku nekako v najem, in sicer samo do njegove smrti ali eventualno še do smrti podložnikove žene, za kar pa je moral plačati kmet ob prevzemu zemlje posebno denarno dajatev, tako zvano primščino, ki je znašala navadno 15% vrednosti kmetije; ko je zakupnik ali za njim njegova žena umrla, je pripadla kmetija zopet zemljiškemu gospodu, podložnikovi otroci pa so lahko odšli po svetu, če jim gospod ni dal zemlje zopet v zakup — kajpak proti plačilu primščine. Bistvo zakupnih kmetij je torej v tem, da niso bile dedne. Drugače pa je bilo s kupnimi kmetijami; tako kmetijo je dobil podložnik proti dogovorjeni kupnini zase in za svoje potomce, bila je torej dedna, smel pa jo je tudi prodati — seveda samo takemu podložniku, ki je bil vseh zemljiškemu gospodu. Pri tem naj omenimo, da imamo kupne kmetije predvsem na Gorenjskem, zakupne pa na Dolenjskem. Podložnik se ni smel brez dovoljenja zemljiškega gospoda ne ženiti, svojih sinov ni smel dati učiti rokodelstva ne jih poslati v mestne šole, a tudi sam se ni smel odseliti kam drugam.

Nad podložnikom je neposredno vladal **zemljiški gospod**. Ta je bil njegov sodnik (patrimonialno sodstvo), razen tega pa mu je bila nad njegovim ozemljem poverjena tudi državna uprava s pobiranjem deželno-knežjih davkov vred; zemljiški gospod je torej opravljal ista dela, kakor jih danes opravljajo sodišča, okrajna glavarstva in davkarije obenem. Za vsa ta dela je moral vzdrževati iz svojega sposobne uradnike. Za to varstvo pa je bil vsak podložnik — kakor tudi zaradi tega, ker je živel na podložnem zemljišču — dolžan opravljati svojemu zemljiškemu gospodu po urbarju in drugih pogodbah **tlako**, obenem mu pa od svojih pridelkov dajati še **desetino**, ki je obstajala navadno iz žita, vina, piščancev, kozličev, jajc, svinjskih pleč itd. Namesto teh dajatev mu je lahko plačeval tudi denar, če sta se tako pogodila. Najbolj obsovana je bila med podložniki pač tlaka, ki se je delila v odmerjeno in neodmerjeno, potem pa v ročno in vozno ter tudi peš tlako (če je n. pr. gospod poslal podložnika kam kot sla). Odmerjena, v urbarju določena tlaka, še

ni bila tako težko znosljiva, težka pa je bila neodmerjena tlaka, na katero je zemljiški gospod poklical kmeta, kadar se mu je pač zdelo potrebno; pogosto se je zgodilo, da je kmet mnogo več dni v letu prebil na graščinski, kakor pa na svoji njeni. Zlasti Kranjska je bila znana kot tipična dežela tlake — mnogo bolj kakor Koroška, Štajerska ali pa Goriška.

Take so bile torej razmere, ko je zasedla avstrijski prestol **Marija Terezija**. Kmalu po nastopu vlade se je zapletla v vojne, ki so izpraznile državne blagajne. Če jih je hotela zopet napolniti, je morala v denarno močno izčrpani državi nujno uvesti reforme, da bi se dvignila davčna moč. Na njene reforme je vplival predvsem fiziokratizem, struja, ki je gledala v kmetu temelj države; vplivale pa so tudi obupne razmere med kmeti na Češkem, ki so zahtevale nujne pomoči; tam je kmet stalno obuboževal, ker si je zemljiška gospoda začela prisvajati kmečka (rustikalna) zemljiška. Značilna za reformatorsko delo Marije Terezije je previdnost in premišljenost — vladarica se ni marala nikjer prehiteti. Slo ji je predvsem za to, da zavaruje kmeta pred izkoriščanjem, ne da bi pri tem še kaj odskrnila od plemiških pravic. Namen svojega reformatorskega dela v tem pravcu je najbolje sama označila v nekem svojem odloku s sledečimi besedami: »Kmeti so stan kot najštevilnejši sloj tvori temelj, torej največjo moč države; zato ga je treba ohraniti v takem stanju, da bo mogel preživljati kmet sebe in svojo družino in v mirnih ter vojnih časih plačevati splošne davke.« Za podložnika je pomenilo že precej, ko je dala z odloki iz leta 1747. in 1748. popisati zemljo z namenom, da se doseže pravilna odmera davkov, pri čemer je bilo natančno ugotovljeno, katera zemlja je gosposka in katera kmetova, obenem pa so bile tudi popisane davčne podložnikov. Ze samo to dejstvo je dajalo kmetu močno oporo proti izkoriščanju. Uvedla je nadalje v vsaki deželi okrožne urade — ljudstvo jih je po nemškem izrazu Kretsamt imenovalo »kresije« — ki niso nadzirali samo izvedbe vladarjevih odlokov, delovanja županov, skrbeli za javni red in mir in javne pravice (ceste), nego so bili to tudi uradi za kmečke podložnike, ki bi jih naj varovali pred vsakršnim izkoriščanjem. Na Kranjskem so bile ustanovljene tri »kresije«: ljubljanska za Gorenjsko, novomeška za Dolenjsko in postojnska za Notranjsko. — Največjeje pomena pa je bil **robotni patent**, ki ga je izdala 5. decembra 1778 in ki je določal, da ne sme noben podložnik opravljati na teden več kot tri dni tlake, na leto torej največ 156 dni. Čeprav je to razmeroma visoko število, je vendar ta patent prinesel veliko olajšanje. Določbe tega patenta je v glavnem prevzel Jožef II. v svoj robotni patent, zato bomo govorili o njem pri obravnavi Jožefovih reform.

Jožef II. spada med največje reformatorje, kar jih je sedelo kdaj na avstrijskem prestolu. Ze kmalu po nastopu svoje vlade je izdal 1. septembra 1781 dva važna patenta glede podložnikov, in sicer: **patent o podložniških pritožbah** in **patent o kaznovanju podložnikov**. Oglejmo si ju nekoliko pobliže — že zato, ker sta ostala v veljavi tudi v dobi, ki jo hočemo obravnavati.

Prvi patent določa sledeče: Če stori zemljiški gospod ali njegov uradnik podložniku kako krivico, se sme ta pritožiti najprej pri zemljiškem gospodu pričo župana in dveh prič; če je pritožba upravičena, mora zemljiški gospod odpomoči, po-

praviti krivico in spisati o tem zapisnik. Če se pritožba gospodu ni zdelo utemeljena, je moral o tem podložnika pismeno obvestiti; ta je imel potem odprto pot najprej na okrožni urad, ki je zadevo preiskal, zaslišal priče in bil obvezan, da skuša obe strani poravnati. Če podložnik tudi z razsodbo okrožnega urada ni bil zadovoljen; mu je bila odprta pot še na deželo in končno celo do cesarja.

Drugi patent določa najprej, da je podložnik dolžan poslušati zemljiškega gospoda, sicer je kazniv. Kazni, ki jih sme slednji — seveda po zaslišanju podložnika — izreči nad njim, pa so: a) zapor v ječi, b) kazensko delo, c) poostrežev zopora ali kazenskega dela z železnimi okovi, d) odprava z zemljišča (Abstiftung). Ostreje kazni se smejo izreči samo podložnikom, ki niso bolni ne prestari in pri katerih nižje kazni niso zalegle; vendar pa gospodstvo podložnika z ječo ali kazenskim delom preko 8 dni in pa z odpravo z zemljišča ni smelo kaznovati brez dovoljenja okrožnega urada. Z denarnimi kaznimi podložnik ni smel biti kaznovan, pač pa je moral poravnati škodo, če jo je napravil. Podložnik je imel pravico, da se je proti odmerjeni kazni pritožil na okrožni urad. — Patent sicer zahteva od podložnika poslušnost, prav tako pa tudi od zemljiškega gospoda, da nič protizakonitega ne napravi; za vsako protizakonitost mora dati podložniku zadoščenje in odškodnino, razen tega pa se pokliče tudi na odgovornost in se kaznuje.

Oba patenta sta močno omejila samovoljnost graščakov. Toda Jožef II. je šel še dalje. S patentom z dne 1. novembra 1781 je odpravil **nevoljništvo**. Kmet se je smel odslej svobodno ženiti, smel je pošiljati otroke v šole ali v obrt, smel si je tudi sam poiskati drugod službo, vendar slednje samo z dovoljenjem gospodarja. Odpravljen pa je bila tudi osebna služnost na graščini, ki so ji bile odslej obvezane samo še sirote brez staršev od 14. leta starosti dalje, vendar pa največ za tri leta.

Prav tako je ostal do leta 1848. v veljavi **Jožefov robotni patent**, ki je izšel za Kranjsko 16. avgusta 1782. S tem patentom je bila tlaka takole določena: Tlaka je ali ročna ali vozna ali pa obojna. Kdor ima celo kmetijo (hubo), je obvezan opraviti na teden največ dva dni ročne in dva dni vozne tlake, na leto torej 208 dni, seveda, če je že prej opravljal obojno tlako; oni »celi« podložnik, ki je opravljal odtelej samo ročno tlako, je bil obvezan tudi odtelej delati na leto 208 dni samo z roko. Kdor ima tri četrtine kmetije, je dolžan opraviti na teden 1 dan vozne in dva dni ročne tlake, skupaj na leto 156 dni; to velja seveda zopet za primer, če je že prej opravljal obojno tlako, sicer je bil obvezan opraviti 156 dni na leto samo ročne tlake. Kmet s polovične kmetije je bil obvezan opraviti na teden en dan ročne in 1 dan vozne tlake, skupaj na leto 104 dni; tudi zanj velja glede vozne tlake isto, kar smo omenili pri »celem« kmetu in pri polkmetu. Podložnik s četrtinske kmetije opravi na teden en dan in pol samo ročne tlake (na leto 78 dni), oni, ki ima osminko kmetije, 1 dan na teden ročne tlake (na leto 52 dni), oni pa, ki ima eno šestnajstinko kmetije, pa na leto 26 dni ročne tlake. Ta časovna izmera se ni smela na noben način zvišati. Tlaka se je morala najaviti za vsak teden naprej vsaj v nedeljo. Kdor po svoji krivdi ni prišel na tlako, jo je moral nadoknaditi, vendar je smel delati na teden samo en dan preko odmerjenega časa. Patent pričakuje od

zemljiške gosposke, da ljudi in živine ne bo preobremenjevala z delom. Ni pa bilo dovoljeno določiti podložniku tlako tako, da bi moral n. pr. zorati določeno število njiv ali požeti določeno izmerjeni prostor. Od sv. Jurija do sv. Mihaela traja tlaka 10 ur na dan, od sv. Mihaela pa do sv. Jurija od sončnega vzhoda do zahoda. Vendar pa se poleti in pozimi odštejeta od celotne tlake dve uri za odpočitek, kosilo in nakrmiljenje živine, prav tako pa se tudi pot na tlako in domov vračuna v čas opravljanja tlake. Od dne 1. oktobra do 31. marca se računajo pri vozni tlaki s konjem ali pri peš tlaki — če je bil podložnik poslan kam s sporočilom — tri milje kot celodnevna tlaka, pri volovski vozni tlaki pa dve milji. Poleti pa se računajo pri konjski vozni tlaki štiri milje, pri volovski pa tri kot celodnevna tlaka. Če je bil podložnik poslan z vozom kam dalje, se je taka tlaka imenovala daljnja vožnja; k takim vožnjam pa se podložnik v dobi nujnega poljskega dela ni smel siliti. Ob nedeljah in praznikih je bila tlaka prepovedana, izvemši v izrednih okoliščinah. Pri daljnjih vožnjah je moral zemljiški gospod podložniku pred odhodom na roko izplačati pristojbine za cestnino, mostnino ali prevoz z brodom, nadalje mu je moral dati za vsako glavo vprežene živine merico ovsa ali 8 funtov sena, 1 krajcar za hlev in za vsako osebo po 7 krajcarjev. Slu je moral plačati za vsako noč, ki jo je prebil izven doma, po 6 krajcarjev za prenočnino. Tlako podložnik lahko odkupi za določeno dobo ali za vselej, vendar pa se k odkupu ni smel siliti. Če je moral podložnik opravljati tlako dvema ali več gospodarjem (n. pr. poleg zemljiškemu gospodu še župniku), ni smela biti zgoraj omenjena izmera tlake prekoračena. — Nadzorstvo nad izvajanjem teh določb je bilo poverjeno okrožnim uradom.

Jožef II. se je močno trudil, da bi se na drug način dvignil kmeti. Hotel ga je napraviti za pravega gospodarja njegove zemlje, zato je skušal **odpraviti zakupne kmetije in jih izpremeniti v kupne**. Take poizkuse imamo že v dobi Marije Terezije (leta 1770., 1771. in 1774.), vendar niso prav uspeli. Dne 2. avgusta 1782 je izšel za Kranjsko patent, ki je nudil podložnikom, sedečim na kupnih kmetijah, razne ugodnosti: tako kmetijo je smel podložnik prodati, zastaviti, zamenjati, nanjo se je smel tudi zadolžiti, vendar pa ne preko dve tretjini vrednosti svojega nepremičnega premoženja. — Patent z dne 3. julija 1788 v uvodu naglašja prednosti kupnih kmetij in določa nadalje način, kako se naj zakupne kmetije izpremenijo v kupne: pri tej izpremembi plača kmet zemljiškemu gospodu ob prevzemu 20% vrednosti kmetije, potem pa vsako leto po 10%, tako da postane kmetija v devetih letih podložnikova. Novi sta določbi, da se sme podložnik na tako kmetijo docela zadolžiti, in pa, da se sme po ugasnitvi zakupne pogodbe skleniti s podložnikom samo še kupna pogodba.

Leta 1783. je bilo od 26.037 podložnih kmetij na Kranjskem še 16.036 zakupnih (teh največ na Dolenjskem). Leta 1786. je bilo 2675 kmetij izpremenjenih iz zakupnih v kupne. Ker se kmetije po ugasnitvi zakupne pogodbe niso smele dati več v zakup, bi človek mislil, da so zakupne kmetije na Kranjskem v prvi polovici 19. stoletja že docela izginile. Vendar pa temu ni bilo tako, kajti kmet je imel večinoma premalo kapitala, da bi mogel kmetijo izplačati, razen tega pa tudi še ni imel toliko smisla, da bi svo-

Jim potomcem zagotovil dedno zemljo. Tako oba patenta nista bila velikega gospodarskega pomena; važna pa sta, ker sta ustvarila prehodno stopnjo za prehod zemlje v popolno kmetovo last.

Malo pred smrtjo je izdal Jožef II. najdaljnosejši patent, ki pa se, žal, prav zaradi njegove smrti ni izvedel. Izšel je 10. februarja 1789, v veljavo pa bi moral stopiti 1. novembra 1790. Ta patent je

določal, naj se vse dajatve in tlaška oecnijo v denarju, oboje pa ne sme znašati več kakor 17 in sedem devetin kosnatih dohodkov kmetije. Na ta način bi se n. pr. tlaška na Kranjskem zmanjšala za polovico, če ne celo za dve tretjini. Pa tudi, kar ostane še dominijem, naj se ne daje v naturi, nego naj se izpremeni v denarno dajatev.

(Dalje prihodnjic.)

Uradne objave

Čiščenje odvodnih jarkov na Ljubljanskem barju

Od okrajnega glavarstva v Ljubljani smo prejeli pod št. 1180/1 od 23. II. 1944 sledeči razglas, ki ga v interesu gospodarjev-posestnikov ljubljanskega barja v celoti priobčujemo:

Glavni odbor za obdelovanje Ljubljanskega barja v Ljubljani je v poslednjih 3 letih izvršil večja urejevalna dela na glavnih odvodnikih in pododborovih jarkih na Ljubljanskem barju, ki so stala ogromno javnega denarja. Vsa ta dela, in tudi bodoče urejevanje bo pa ostalo brez vsakega haska, če barjani, bodisi lastniki zemljišč, ali pa prebivalstvo na Ljubljanskem barju ne bo s svojim ravnanjem pokazalo pravega smisla za ta izredno važna urejevalna dela.

Zato je Glavni odbor na svoji plenarni seji dne 22. decembra 1943, opirajoč se na določila dež. vodopravnega zakona iz leta 1872, dež. zak. št. 16, zakona o obdelovanju Ljubljanskega barja iz l. 1877, dež. zak. št. 14, ter naredbe bivše banske uprave (§ 4 Sl. list št. 117/19-1931), kako je postopati, da se preprečijo poplave in njih kvarne posledice, sklenil ponovno razglasiti naslednje:

1. Posestniki obrežnih zemljišč ob na novo urejenih glavnih odvodnikih in pododborovih jarkih, kakor tudi ob onih, ki se bodo v bodoče uredili, se pozivajo, da tekom 4 tednov po objavi tega razglašja posekajo drevje in grmovje na brežinah in na svojem zemljišču, in sicer do razdalje 2 m od vrhnega roba glavnih odvodnikov, oziroma pododborovih jarkov. V tem zaščitnem pasu je tudi prepovedano saditi nove mladike. Če prizadeti posestniki ne izvrše tega v določenem roku, bo Glavni odbor posekal na brežinah sam, neizvršeno posekanje na njih zemljiščih pa prijavil v nadaljnji postopek Okrajnemu, oziroma Mestnemu poglavarstvu v Ljubljani. Vsak pričetek sekanja morajo prizadeti posestniki javiti Glavnemu odboru, ki bo po svojih organih pazil na to, da se posekanje izvrši temeljito, to je: da se poseka drevje in grmičevje s koreninami vred.

2. Pri izkopu glavnih odvodnikov in pododborovih jarkov pridobljeni material mora vsak obrežni posestnik izravnati tako, da del zemljišča ob jarku ni višji kot ostalo zemljišče in sicer v roku do naslednje pomladi.

3. Prepovedano je vsako, samolastno vlaganje cementnih ali lesenih cevi v glavne odvodnike in pododborove jarke. Vse položene cevi se morajo odstraniti najdlje v 4 tednih po objavi tega razglašja. Za zgradnjo mostov in propustov čez glavne odvodnike in pododborove jarke je potrebno predhodno odobrenje Glavnega odbora, ki določi pretočni profil in višino nosilne konstrukcije po navodilih, ki so odobrena z odločbo bivše banske uprave z dne 13. decembra 1934, V. št.

6477. Načrti za te zasebne mostove so na razpolago pri Glavnem odboru.

4. Ni dopustno napajanje živine razen na napajališčih, dalje samolastna naprava perišč, zaježanje vode, odmetavanje smeti, odpadkov in nerabnega materiala v potoke in jarke na Ljubljanskem barju.

5. Glede trebljenja in vzdrževanja privatnih jarkov, ki obstojajo ali o katerih

Društvene vesti

† Ing. Josip Zidanšek

Iz Slovenskih Konjic smo sprejeli žalostno vest, da je umrl v svojem rojstnem kraju Spitaliču g. ing. J. Zidanšek, upokojeni načelnik kmetijskega ministrstva. Bolehal je že dokaj let na sladkorni bolezn, kateri so se pridružile v zadnjem letu še komplikacije. Zastonj je iskal leka v Gradcu, kjer je pretrpel težjo operacijo. Po težkih mukah, posebno v zadnjih mesecih, je izdihnil dne 17. januarja t. l. svojo blago dušo. Pokopan je bil v Zidčah v svoji rojstni fari.

Po končani gimnaziji se je vpisal, zvest tradiciji svojega kmetijskega roda, na visoko šolo za poljedelstvo na Dunaju ter jo absolvirati leta 1907. Pred svetovno vojno je deloval kot profesor na kmetijski šoli pri Sv. Juriju ob J. Z. Po vojni je bil najprej referent za živinorejo pri pokrajinski upravi v Ljubljani, pozneje inšpektor živinorejskega oddelka v kmetijskem ministrstvu, dalje šef kmetijskega oddelka pri velikem županu v Mariboru, zatem načelnik kmetijskega oddel-

ka banske uprave v Ljubljani. Vsled tedanjih razmer je leta 1935 zopet postal inšpektor v ministrstvu, zatem načelnik kmetijskega oddelka banske uprave v Banjaški in končno načelnik v kmetijskem ministrstvu. Kot takšen je bil leta 1940 upokojen, nakar se je preselil k bratu na rojstno domačijo v Spitaliču, da preživi v miru zasluženi pokoj. Prišla pa je vojna vihta, smrt ljubljenskega brata in skrb za domačijo. To je končno izpodkopalo njegovo, po bolezn že itak oslabiljeno, a na videz krepko telo.

Z ing. Zidanškom lega v grob kristalno čist in kremenit, značajan mož, ki je v vsem svojem življenju ostal pošten in odkrit. Sam srčno dober človek, ni nikomur vedoma storil kaj slabega. Svojo lastno osebo, svoj gmotni interes in celo svoje zdravje je podredil edinemu svojemu življenjskemu smotru: svojemu lepemu poklicu pospeševalca naprednega kmetijstva.

Zato je ostal samec, da ga ni nič moglo odvracati od njegovega življenjskega poslanstva. Iz svojega kmetijskega doma je prinesel s seboj v življenje globok verski cut, resnično krščanstvo. Tej svoji veri je ostal zvest vse življenje, obenem pa tudi svoji vdanosti narodnemu edinstvu, ki ga kot nacionalist ni imel samo na jeziku, temveč v srcu.

O strokovnjaku ing. Zidanšku bi se mogle napisati dolge reminiscence. Užival je velik ugled med kolegi in kmetovalci. Zelen je vedno le najboljši našemu kmetu in se tudi z vsem svojim znanjem, sposobnostjo in marljivostjo zanj zalagal. Svojih odgovornih poslov kot vodeči državnik ni izvrševal samo tako, kakor so zahtevali predpisi, temveč, kakor mu je velevala vest. Pod njegovim vodstvom je bilo opravljeno ogromno delo v pospeševanju slovenskega kmetijstva, ker je sovpadalo v dobo našega gospodarskega preporoda in tudi najtežje preizkušnje — gospodarske stiske. Naš narod je lahko srečen, da je bas v tej dobi našel na čelu kmetijskega oddelka moža pravega kova, kakoršen je bil g. inž. Zidanšek.

G. inž. Zidanšek je bil član Kmetijske družbe, odkar se je kot kmetijski strokovnjak začel uveljavljati. Nekaj let je bil tudi član odbora naše zadrage. Tudi »Kmetovalec« ga je štel ne samo med svoje zveste naročnike, temveč tudi med

najbolj uvaževane sotrudnike. Preobilica službenega dela mu sicer ni dopuščala, da bi se kot strokovni pisec odlikoval z velikim številom razprav. Toda, kadar in kolikor je napisal, je vsaka misel bila izklesana, strokovno dokumentirana in v lepem domačem slogu napisana. Zato so njegove članke čitatelji radi čitali in visoko cenili.

Odkar je bil inž. Zidanšek leta 1935 prisiljen zapustiti svojo ožjo domovino, se nikoli ni mogel sprijazniti z usodo, da njegovo delo ni več neposredno posvečeno napredku lastnega naroda. Kdor ga je obiskoval na službenih mestih izven slovenske okolice, je spoznal, da moža grize ne samo domotožje, temveč tudi neutešena želja služiti svojemu narodu. Ko se je utrujen vrnil v domovino in zopet zadihal pod krovom domače hiše — pa je bilo že prepozno. Ko bo zgodovina objektivno ocenjevala doprinos, ki ga je prinesel g. ing. Zidanšek pri pospeševanju naše materijalne kulture, ga bo postavila med prvake, katerim se imata naš kmet in kmetijstvo zahvaliti za sorazmerno upoštevanja vredno stanje pred to vojno in mu ne bo mogla odreči zasluženega priznanja.

«Kmetijska družba» bo ohranila g. inž. Zidanška v svetlem in hvaležnem spominu.

Vabilo

na XI. redno letno skupščino Kmetijske družbe z. z. o. j. v Ljubljani, ki bo v prostorih zadruga v Ljubljani, Novi trg 3, v sredo, dne 19. aprila 1944 ob 1/2 10. uri s sledečim dnevnim redom:

1. Konstituiranje skupščine.
2. Poročilo upravnega odbora.
3. Poročilo nadzornega odbora.
4. Razpravljanje in sklepanje:
 - a) o odobritvi poročila upravnega in nadzornega odbora;
 - b) o odobritvi sklepnih računov;
 - c) o predlogu za uporabo poslovnega prebitka;
 - č) o razrešnici upravnemu in nadzornemu odboru.
5. Dajanje pooblastila upravnemu odboru in določitev:
 - a) najvišjega zneska, do katerega se sme zadruga skupno zadolžiti;
 - b) najvišjega zneska, do katerega se sme posameznim zadrušnikom, podružnicam in lastnim podjetjem kreditirati.
6. Dajanje pooblastila upravnemu odboru in določitev načina vnovčevanja proizvodov zadrušnikom na lasten račun zadruga po § 13. pravil.

7. Sklepanje o prispevkih po § 12. pravil.
8. Predlogi in pritožbe zadrušnikov.
9. Volitev članov upravnega, nadzornega in širšega odbora in njihovih namestnikov v smislu §§ 19., 24. in 27. pravil.
10. Razprava in sklepi o gospodarskih zadevah kmetijstva.
11. Raznoterosti.

Opombe: Svoje pravice, odločati o poslovanju zadruga izvršujejo člani na skupščini po svojih delegatih.

1. Delegati se pri prehodu na skupščino legitimirajo z legitimacijami, ki so jim bile dostavljene ob priliki izvolitve. Delegat, ki je na dan skupščine zadržan, je dolžan o tem obvestiti svojega namestnika in ga pozvati, da ga nadomestuje na skupščini.
2. Skupščina sklepa polnoveljavno, kadar je v smislu § 37. pravil po delegatih zastopana vsaj polovica vseh večanjnih zadrušnikov. Ako na določeni dan in določeno uro skupščina ne bi bila sklepčna, se bo vršila skupščina pol ur kasneje, to je ob 10. uri, na istem mestu in z istim dnevnim redom in bo sklepala po § 39. pravil polnoveljavno brez ozira na število zastopanih zadrušnikov.
3. Letni račun za leto 1943, je zadrušnikom na vpogled v zadružno pisarno med delovnimi urami od 20. marca t. l. dalje.

Na skupščini se bo razpravljalo in sklepalo samo o predlogih in pritožbah, ki so bile v smislu § 36. predložene upravnemu odboru vsaj osem dni pred skupščino.

MESTNA HRANILNICA LJUBLJANSKA

Sodno depozitni oddelek, hranilniki, tekoči računi.

PUPILARNO VARNA!

Izplačuje „A vista vloge“ vsak čas, „navadne“ in vezane po uredbi.

Za vse vloge in obveze hranilnice jamči

MESTNA OBČINA LJUBLJANSKA

Inserati se računajo po naslednjih cenah:

1/32 strani	Lir 19.— + Lir 1.— oglasne takse
1/16 strani	Lir 38.— + Lir 1.50 oglasne takse
1/12 strani	Lir 50.— + Lir 1.50 oglasne takse
1/8 strani	Lir 75.— + Lir 6.— oglasne takse
1/4 strani	Lir 150.— + Lir 12.— oglasne takse
1/2 strani	Lir 300.— + Lir 12.— oglasne takse
1 cela stran	Lir 600.— + Lir 24.— oglasne takse
(26×20 cm = 520 cm)	

Priloge listu se računajo za vsakih 1000 komadov 38.— Lir.

ŠPEDICIJA

TURK
LJUBLJANA
prevzema

PROSTO JAVNO
SKLADIŠČE

Ocarinjenje

uvoznih in izvoznih pošilk in to hitro, skrbno in po najnižji tarifi. Revizija pravilnosti zaračunavanja carine in vse informacije brezplačno

Prevažanje

vsakovrstnega blaga, kuriva, strojev, selitve v Ljubljani in izven Ljubljane z vozovi in avtomobili in to hitro ter po nizki ceni

Vskladiščenje

raznega blaga, kikor tudi poliščva v lastnem, mestne trošarine in uvoznine prostem JAVNEM SKLADIŠČU Oskrba inkaso-povzetij

KREDITNI ZAVOD ZA TRGOVINO IN INDUSTRIJO LJUBLJANA, Prešernova ulica 50

Telefon števil.: 37-81, 37-82, 37-83, 37-84

Brzgojni naslov: KREDIT LJUBLJANA. — Podružnica Beograd, Uzun Mirkova ulica 10. Telefon št.: 29-154. Brzgojni naslov: KREDIT BEOGRAD

Obrestovanje vlog, nakup in prodaja vsakovrstnih vrednostnih papirjev, deviz in valut, borzna naročila, predujmi in krediti vsake vrste, eskompt in inkaso menic, kuponov, nakazila doma in v tujino, safe-deposits itd.

Erscheint zweimonatlich. — Preis jährlich Lir 24.—. — Ein Blatt Lir 5.—. — Schriftleitung und Verwaltung in Laibach, Novi trg Nr. 3. — Für die Schriftleitung verantwortlich: Ing. Bogdan Ferline, Direktor, Laibach, Škrabčeva 6. — Für die Landwirtschafts-Gesellschaft: Ivan Pucelj, Minister in R. u. Besitzer, Velike Lašče. — Druckerei: Narodna tiskarna A. G. in Laibach, verantwortlich: Fran Jeran, Direktor, Laibach, Aleševčeva 6.

Izhaja dvomesečno. — Cena listu Lir 24.— letno. — Posamezna številka Lir 5.—. — Uredništvo in upravnništvo v Ljubljani, Novi trg št. 3. — Za uredništvo odgovarja: Ing. Bogdan Ferline, ravnatelj, Ljubljana, Škrabčeva 6. — Izdajatelj za Kmetijsko družbo: Ivan Pucelj, minister v p. in posestnik, Velike Lašče. — Tisk Narodne tiskarne d. d. v Ljubljani. — Odgovoren: Fran Jeran, ravnatelj, Ljubljana, Aleševčeva 6.